Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 205 (9582) Воскресенье, сентябрь 1, 1974 чыл | 1925 чылда үнелезилеттингеш. | Өртээ 2 коп.

Чаа өөредилге чылы-биле, эргим уруглар!

* * *

Өөрүшкүм — школаага
Өөренир дээш чедип келдим.
Башкым мени уткуп алгаш,
Партага олуртупту.

Чоруур черим шилип алыр
Оруум ажык, наалама.
Чөнүм мени мактаар кыл-
дыр
Орман-эрес өөренир мен.

* * *

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛЫНГА

Дүжүт ажаалдазы— шалыпчы фронт

ОРТУМАА—ОН

Бистиң «Тиилелге» колхозтуң механизаторларында ам үйгу-чыдын чок ажылдың үеэи. Дүжүт дээш демисел эң күжениишкиниг үезинде келгеи. Колхозтуң тараажылары тоску беш чылдың дөрткү, тодарадыкчы чылында багай эвес дүжүттү өстүрген. Колхоз баштаар чери, партия организациязы чаагай дүжүттү кысқа хуусаада, чидириг чок ажаап алырынче бүгү күштү мөөңнээн. Ажаап алышкынның ажылчын планын болгаш ол чугула кампания үезинде механизаторларның социалистиг чарыжының иегелделерин, мурнакчыларны шаңнап, мактаарының хемчеглерин баш удур ажылдап кылган.

Колхозтуң механизаторлары ам дүжүт ажаап алышкының шуудады берген. Тарааны тавычалай кезеринде 10, ону бастырарында 21 комбайн ажылдап турар. Дүжүт дээш демиселдиң мурнуку одуруунда хоочунар чоруп турар. Тавычада тарааны бастырарынга Николай Морозов шылгарап, кампания эгелээнден бээр 195 тонна тарааны бастырган. Ооң соонда Владимир Барбалдай чоруп, 137 тоннаны бастырган. Кестирип турарлардан Владимир Рыбенков 300 ганы, Иван Попеляев база-ла ол хирени кестирип, мурнунда чоруп турар.

Механизаторларның карак кызыл күш-ажылының түңнелинде ам 1760 га черинг тараазы кестиген, ооң 1334 газын бастыргаш, 1349 тонна тарааны алган. Үрезинге, мал чемниге хереглээр тарааны урбушаан, 343 тонна чаагай кызыл-тасты күрүнеге дужаагаан. Колхозтуң механизаторлары гектар черден ортумаабиле 10 центнер дүжүттү ажаап ал турар.

В. РЫЖОВ.

«Тиилелге» колхозтуң даргазы.

3600 гектарны...

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң механизаторлары тодарадыкчы чылдың дүжүдүн ажаап алырынче Тацды районга хамыкты мурнай киргеи. Межегейжилер ол хевээр-ле ажаап алышкының мурнуку одуруунга чоруп, ажылдың темпизин бедилип келген. Бисте күсүү хову ажылдарын бүрүн комплекстиг кылдыр чорудуп турар. Ол үүл дээрге, шөлдүң тараазы ажаттынары билек-ле, ооң саватын бөлүп, сарааттаар болгаш трактористер ацгысты андарып киритер. Келир чылдың дүжүдүнге белеткелди ажаап алышкын-биле кады чорудуп турар.

Бо хүнге чедир совхозтуң шөлдериниде 3600 гектар ажыг черинг тараазын кестиргеи, ооң 2300 гектарны бастырып алган. 550 ганың тараазын дорт ажаган. Ам чаа дүжүттүң 2191 тонна тараазы шаңда савалаттынган. Үрезин тарааны арыглап, кургадып, уруп белеткээр-биле чергелештир, чаагай тарааны күрүне шыгжамырынче база чүдүрүп чорудуп турар. Бистиң совхоз 600 тонна ажыг тарааны күрүнеге дужаагаан. Ажааттынган черлериг гектарындан ортумак дүжүт 7,8 центнер болуп турар.

Тараа дээш демисел Кара-Булуң салбырында, № 3 трактор-хову бригадазында калбарган. Ыида 1165 га черинг тараазын ажаап алган. Оңгар-Ховуда № 5 бригада ооң база-ла дудавайн турар. Ыида 752 гектарың тараазын бастырып алган.

Механизаторлар ацгыс ацдарылгазын шалыпкын чорудуп турар. Ол ажылда 8 трактору тускайлаан. Үк звено ам 2140 гектар ацгысты андарган.

Чымыштыг ажыл-иш соксаш дивейн, хайнытып турар.

К. МЕЗЕНЦОВА,
ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң статизи.

МУРНАКЧЫЛАР

Районнуң ажыл-агыйларында чаа дүжүттү чидириг чокка ажаап алыр дээш ажыл-иш шалкынчаан. Бо хүнкерде районда иниитизи-биле 1780 ганың тараазы кестинген. Ооң иштинде кызыл-тас 240, арбай—410 га. Ажааттынган шөлдерден 277 тонна тараа алдынган.

«Тыва», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы» совхозтарда дүжүт ажаалдазының фронтузу кайбарган. «Чыраа-Бажы» совхозтан Монгуш Күвискаал, Дандар-оол Куулар олар хүн нормазын ажыр күүседип, мурнакчыларга санадып турар.

Ажааган тараанын саванын мал чемниге хереглээри-биле преостеп, ацгыс ацдарылгазын удур чорудуп турар.

М. ДУГУРЖАП.

«ШЫН» солуннуң КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН

бөгүн Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң Улуг-Шыкта сигенчилер звенозунга алдар болдуруп көдүргеи. Контора ажылдакчыларының ол звенозу (удуртукчузу О. Арына) мал чемниге 100 тонна сиген белеткээр тургаш, 105 тонна кылдыр ажыр күүсеткеи.

«Тыва газ» будүрүлге эргелелиниң райгаз конторааларының аразында калбарган чарышка киришкеш, Сарыг-Сеп райгаз конторазының коллективи тиилекчи болган.

ЧУРУКТА: ол контораның ажылдакчылары Н. Н. Пикалов биле А. Я. Кононков шаңнаткан вымпели-биле.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Элбек чемни тургузар

САРААТТАР НЕМЕШКЕН

Сиген белеткелин Бай-Тайга районнуң ажыл-ишчилери уламчылап турар. Район 2796 тонна мал чемни белеткээн. Сиген кезилдези «Бай-Тал» совхозта организастыг болгаш бедик темпилиг. Ында 676 тонна сигенни бөлүп сарааттаан.

«Тээлэ» совхозтуң Эзер-Хавак сүт-бараан фермазының Чирий Өрге-Согарга удурткан сигенчилер звенозу 80 тонна сиген кылыр планыг. Үк звенонуң кежигүннери бо хүннерге чедир 65 тонна сигенни сарааттаан.

Иргит Дамбыйга удурткан звево 5 кижиден тургустунган. Олар «Бай-Тал» совхозтуң сиген шөлдеринде ажылдап турар. Звено 40 тонна сиген белеткээр планын күүседип, 64 тоннаны белеткээн. Сарааттар немежип турар.

Д. БАЛЧЫЙ.

СИГЕНЧИ БРИГАДА

Дуржулга станциязында 35 кижиден тургустунган комсомолчу-аныяктар бригадазы мал чемнериниң белеткелинге идепкейлиг киржип турар. Бригадир Василий Есеенконуң удуртулгазы-биле сигенчилер үш үүс хире тонна сигенни белеткеп, боттарынга алган планын доозарының кырында келген.

Сигенчи 4 звенонуң ортузунда калбарган социалистиг чарыш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче кижи бүрүзүн хей-аът киргеи. Күш-ажылчы түңнелдер өөрүнчүг.

Ажылдың темпизи шапкынчаан.

Дуржулга станциязының комсомолчулары болгаш аныяктары 285 тонна сигенни, 30 тонна будук-бүрүнү, 125 тонна сиген далбанын, 138 тонна сенажты, 22 тонна силосту белеткеп, мал чемниге курлавырлаан.

Мурнакчы трактористер Суге-Маадыр Ондар, Виктор Зайцев үлүг-нормазын үргүлчү ажыр күүседип, ак деткилдиг кызымаккай ажылы-биле хүндүткелдя чаалап ап, үлегерлиг ажылдап турар.

Д. САЛЧАК.

7 хонукту түңнээн

Районда мал чемниң белеткелиниң чоруп турарының дугайында айтырыгны СЭКП-ниң Улуг-Хем райкомунуң бюрозунга чугаалашкан.

Сиген белеткээриниң өзүлдезин сөөлгү чедир хонукта 22,2 хуу ажыр күүсеткеи Жданов аттыг совхозка (директору эш Дутур-Серен, партком секретары эш Дүмбүү) СЭКП райкомунуң, райкүүскомкуң болгаш райпрофчөвүлелдиң ажыл-агыйлар аразынга шилчиир Кызыл тугун тыысырын шиитпирлээн.

Мал чемниң белеткели районда организастыг чоруп турар.

Д. АРАКЧАА.

Бөгүн—Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнү

ОРТУМАК ӨӨРЕДИЛГЕЖЕ ШИЛЧИИРИНИҢ ШИИТПИРЛИГ ЧЫЛЫ

Даарта бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү-ле делгемнеринге чаа өөредилге чылы эгелээр. Өөредилге чылының эгези бүгү совет улуска өөрүшкүлүг улуг байырлал болу берген. 80 миллион ажыг совет хамзатылар школаларга, училищелерге, техникумнарга болгаш институттарга өөренир. Улус өөредилгезиниң ол хире улуг хемчээлин ескеп кандыг-даа чурттан тыппас бис. Ниити билиг школаларынга бежен миллион хире уруглар өөренир.

Совет Эвилелиниң ажы-дүмма аг-бүлезиниң составынга бактаап киргенден бээр эрткен 30 чылдар Тываның бүгү талалыг хөгжүлдезинге чечектелиишкиниң чылдары болган. Ылаңгыя улус өөредилгезиниң базымнары делгем. Тываның девискээринде ниити билигниг 170 ажыг школалары, дээди болгаш ортумак туснай өөредилге черлери, профессионал-техниктиг училищелер ажылдап турар. 1974—75 өөредилге чылында чаа дээди өөредилге чери—Красноярскиниң политехниктиг институдунуң филиалы база ажыттынган. Ам аңаа чүс солдар, кыстар чаа өөредилге чылын эгелээр.

Улус өөредилгезиниң бүгү талалыг хөгжүлдези Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кичээнгейинин төвүнге туруп келген. Партияның XXIV съездизи бистиң чуртувуска аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгезин тоску беш чылда бүрүн боттандырарының улуг программазын салган. 1974—75 өөредилге чылы—үк сорулганы боттандырарының сөөлгү шиитпирлиг өөредилге чылы.

Бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчилге өөредилге-кижизидилге ажылын улам сайзыраңгайжыдарын, уругларны ниитиге ажыктыг ажыл-хөрөктерге идепкейлиг белеткээрин көрүп турар. Республиканың улус өөредилге ажылдакчылары эрткен чылдарда партия, совет органнарның удуртулгазы болгаш деткимчези-биле хей ажылдарны кылган. Школаларның материалдыг базазы чылдан чылче экижип олурар. Тоску беш чылдың эрткен үш чылдарында 4,5 муң олуттуг школа бажыңнарын туткан. Дөрт муң ажыг башкы кадрларның 62 хуузу дээди болгаш дооспаан дээди эртеннинг.

1973—74 өөредилге чылында бистиң республикада тос школа, муң ажыг классстар чүс хуу өөредилгени чедип алган. Каш хонук бурунгаар эрткен республиканың башкыларының августа чөвүлел хуралдары тус-тус коллективтерниң ажылынга үнелелди берип, мурнакчыларның арга-дуржулгазын тарадып, нептеретпишаан, чаа өөредилге чылында шиитпирлээр айтырыгларны тодаратган.

Бүгү-ниитиниң сес чыл өөредилгезиниң Хөйлузун бүрүн боттандырбайн тура, ортумак өөредилгеже шилчиири берге. Бистиң республиканың улус өөредилге көргүзүглери РСФСР-ниң ниити көргүзүглериндеи ыракта хөмүдап турар. РСФСР-де өөредилгениң ниити деңнели 98 хуу турда, бисте үүгле 95,6 хуу. Эрткен өөредилге чылында 2560 өөрскиичи катап олурган. Сес класс доозуп турарларның хуузу РСФСР-де 92 чедип турда, бистиң республикада үүгле 75,6 хуу. Республиканың Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Тоожу дээш ескеп-даа чамдык районнарында ук көргүзүг тергиин чавыс.

«Аныяк кижи бүрүзүнге — ортумак эртем» деп лозуңну амыдыралга боттандырар дээш чаа өөредилге чылында башкылар коллективтери хей талалыг улуг ажылды чорудар ужурлуг. Ийи чылчыларның санын эвзээдир, школазын ара казар чоруктарны болдурбас. Кол-ла үүл—өөредилге-кижизидилге ажылын бедик деңнелге чорудары. Кичээлдерниң идейлиг бедик деңнели, уругларны өөренирине өөредири — өзен айтырыглар. Башкыларның бот-өөредилгези, школа, район иштинге методика ажылын таарымчалыг организастаары база чугула. Туранның № 2 (директору Б. И. Араптан), Кызылдың № 7 (директору Л. С. Новикова) ышкаш, республиканың мурнакчы школаларының башкылар коллективтериниң дурмулгазы өскелерге үлегерчижек болур.

Чаа өөредилге чылында школаларның үре-түңнелдиг ажылы оларга партия, совет, хөй-ниити органнарның, школаларның шефчилериниң, ада-иелериниң боттуг дузазындан база хамаарыыр. Улус өөредилгези дээш партийжи сагыш салыышкын—чедиишкиниң үндезини.

Башкы кадрларның, ылаңгыя аныяк башкыларның, ажылдап чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары база кол айтырыг. Чер-черде хөй-ниити органнары, оларның удуртукчулары бо айтырыгга сагыш чөвангыр, кичээнгейлиг болур.

Бүгү-ниити ортумак өөредилгени чедиишкиниг боттандырарынга улуг рольду аныяктарның кежээки болгаш бот-өөредилге школалары ойнаар. Бисте үк школаларның четкизин калбарткан. Эрткен өөредилге чылының түңнелдери-биле алырга, кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школаларның ажылынга улуг четпестер турган. Аныяктар өөредилгезинге контроль кошкан, чамдык ажыл-агый, будүрүлге удуртукчулары ону тоомча чок көөр чоруктардан чайлаар ужурлуг. Ылаңгыя Бии-Хем, Каа-Хем районнарның чогуур органнары эрткен чылдың четпестериндеи чогуур түңнелди үндүргеш, эки ажылдаар ужурлуг.

«Аныяктарны бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчидерин доозар болгаш ниити билигниг ортумак школазын улам сайзыраңгаймыдар хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалының амыдыралга бүрүн боттанылгазы дээш күжениишкиниг ажылдаары республиканың улус өөредилге органнарының, школа коллективтериниң чугула сорулгазы. Чер-черде партия, совет, комсомол органнары үстүнде херекке боттуг дузаны көргүзер ужурлуг. Социал-политиктиг чугула айтырыг — бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчилге шаң ынчан амыдыралга чедиишкиниг боттаныр.

Чаа өөредилге чылы-биле!

ДЕЛЕГАЦИЯ ЧАНЫП КЕЛГЕН

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречко баштаан совет партия-чазак делегациязы Словак национал тура халыышкының 30 чылына тураскаагаи байырлалдарга киржип чораан, август 30-де Москвада ээп келген.

Аэродромга делегацияны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы З. Н. Нуриев, СЭКП ТК-ның кежигүннери: ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчылары Совет Эвилелиниң Маршалы И. И. Якубовский, армия генералы С. Л. Соколов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң политиктиг Кол эргелелиниң начальниги А. А. Епишев болгаш албанныг өскеп-даа кижилери уткуп алган.

Уткуп алганнарның аразынга ЧССР-ниң ССРЭ-де элчизи Я. Гавелка база турган.

КЫСКАЗЫ-БИЛЕ

★ Август 30-де «Союз-15» корабльдиң экипажы Звездный хоорайда чедип келген. Оларны эртемденнер, конструкторлар, космонавтылар белеткээр төптүү удуртукчулары, космос техниказының тургузукчулары, космонавтылар, журналистер уткуп алган. Геннадий Сарафанов болгаш Лев Демин олар самолёттан дүжүп келгеи, космоска кылган ажылдарын рапорттаан.

★ Космоска бир дугаарында четкен Юрий Алексеевич Гагаринге тураскаагаан тураскаалды Смоленск областың Гагарин хоорайында турускан. Тураскаалды орус хоочун хоорайның төвүнде кылган. Космонавтың тураскаалының дөжээнге дириг чечектерни хоорайжылар салган.

★ Эрте-бурунгу Витебск — ажыл-ишчи хоорай, дайынчы хоорай бодунуң тургустуганының 1000 чыл ооң таварыштыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнаткан. Аңаа тураскаагаан хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюро составын хүндүлүг президиумга улуг көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

КҮҮСЕТКЕН

Житомир областың ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерни амыдыралга күүседип, чер ажылының продуктуларын будүрерин болгаш белеткээрин көвүдедири дээш бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киришкеш, тараа культураларының чаагай дүжүдүн өстүргеш, дужаат ажаап алырын организастыг эрттиргеш, күрүнеге тараа садарының планнарын ажыр күүсеткеи. Күрүнеге тараа садарын уламчылап турар.

Областың төрааажыларының дужаат ажаап алырынга болгаш тараа сөөртүлгезинге үлетпүр будүрүлгелериниң, транспорт болгаш белеткел организацияларының коллективтери улуг дузаны чедиргеи.

Бөгүн—Нефть, газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының Бүгү-эвилел хүнү

ЧЫЛДЫҢ ШАЛЫПЧЫ ТЕМПИЛЕРИ

СЭКП-ниң XXIV съездизинге демдеглээнин өзүгаар алырга, тоску беш чылда «газ тывыжының кайгамчык улуг немей өзүлдези кол-ла нургулайында Оренбург области, Коми АССР-де, Тюмень области, а ол ышкаш Узбек болгаш Туркмен эвилелдешкен республикаларда газ-биле кедергей байлак чаа черлерин шингээдип алырының күсели-биле чедип алдынар. Ол газ байлактыг черлер чүрттүң газ-биле хандырылгазының эң улуг бадзалары болу бээр».

Партияның даалгазын газ индустриязының ажыл-ишчилери 1974 чылда канчаар күүседип турарының дугайын чүгаалап бээрин **газ үлетпүрүнүң министриниң оралакчызы Е. С. КОРШУНОВТАН** СЭТА-ның корреспондентизи дилээн:

— Газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының профессионал байырлалының мрак мурнунда-ла бистин хөй муң кижилиг коллектививистиң амыдыралынга өөрүшкүлүг болуушкун болган. Оренбургтуң газ комплекизиниң бирги эзлчээнин тудуу доозулган болгаш төлевилел күчүзүн чедишкиниг шингээттинип алдынган. Бүдүрүлгечилер, эртемденнер, хөй-ниитчилер боттарының салыышкының киргген күш-ажылчы кайгамчык тиилелге чедип алдынган. Оренбург комплекизи ам чыл бүрү 15 миллиард кубометр газты, 500 муң ажыг тонна сераны, миллион тонна ажыг конденсатты берип шыдаар.

Ону чедип алыр сорулга-биле газ байлактыг черлерде ажыглалдың 150 чыгам скважиналарын өрүмнээн, газты бир деминг белеткээриниң үш установказын туткан, еске-даа тывыш объектилерин ажыглалда киргген. Оон аңгыда, газ сайзырады ажылдап кылыр заводту, Оренбург—Заин ГРЭС аразының болгаш Оренбург — Куйбышев аразының магистралдыг хоолай дамчыдыкчыларын Оренбург-Салават аразының нйи конденсат дамчыдылгазын, одалга-биле ажылдаар электростанцияны ажыглалда киргген. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларында көрдүнген эң чугула улус ажыл-агыйжы объектини ажыглалда киргген чүгле тудугжуларның болгаш ажыглакчыларның эрес-шудургу ажылының түңнели эвес, харын чүрттүң одалга-энергетика балансызын улам экижидеринге хамаарыштыр Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың чаагай сагыш салып турарының база түңнели болур.

Оренбург комплекизиниң ангыда, ам газ магистралдарының четкизинче Тюмень областың болгаш Туркменияның мурнуу-чөөн талазының магалыг газ байлактарлыг черлерин улап киирип турар. Ам бүгү газ дамчыдылгаларының узун дурту 90 муң чыгам километр. 1974 чылдың ажыглалга кирер эң чугула тудугларының бирээзи болур Сибирь—Москва магистралының үлүг-хуузунга ол хемчээлдиң муң ажыг километри онаажыр.

Ол газтыг униуң бажы Тюмень областың соңгу талазында байлак нефтилиг черлерден эгелээн. Адыглыг оруундан он үш областарның болгаш автономнуг республикаларның хоорайларын база суурларын таварты оон узун дурту үш муң ажыг километр болур. Ынчангаш Сибирь — Москва магистралы кедергей элбек газтың дамчыдылгазы деп адап турары таварылга эвес.

Эгээртинмес байлактарлыг Сибирь чүрттүң Европа кезээнче бодунуң газ байлактыг черлериннен миллиард-миллиард кубометр «ак-көк одаар чүүлду» чорудуп берген. Тюменьниң газын Пермь болгаш Ижевск, Казань болгаш Чебоксары, Горький болгаш өске-даа хоорайлар алган. Газ дамчыдылгазы удавас Москвага чеде бээр.

Сибирь—Москва магистралының тудуун өй-шаанда доозары, Оренбургтуң газ комплекизиниң бирги эзлчээниң төлевилел күчүзүн болгаш газ бээр өске-даа черлерни ажыглалга киирери болгаш шингээдип алыры, а ол ышкаш чаа техника болгаш технология, газ тывыжының ажылдарын, продукцияны сайзырады ажылдап кылыры болгаш сөөртүрүн эки төпчүдери болгаш автоматчыдары 1974 чылда чүртка газ тывыжын 21-22 миллиард кубометр көвүдедир арганы бээр. Ынчаарга бо чылын Совет Эвилелинге барык 260 миллиард кубометр «ак-көк одаар чүүлду» тыпкан турар.

— Беш чылдың тодарадыкчы чылының сес айларының ажылының түңнелдери газ индустриязының ажыл-ишчилери оларның мурнунда салдынган сорулгаларны чедишкиниг күүседип турарының дугайын чугаалап турар—деп, Е. С. Коршунов чугаалаан. — Газ продукцияны тыварының, сайзырады ажылдап кылырының, сөөртүрүнүң болгаш сайгарарының планы ажыр күүсеттинген. Үлетпүр продукциязының немей өзүлдези 15 хуу болган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чыл онаалдазында көрдүнген 6,5 хуунуң орнуунга барык 8 хуу немей өскен.

Беш чылдың тодарадыкчы чылының чедишкиннери газ байлактарлыг чаа черлерни дилеп, скважиналарны өрүмнеп, тывыш черлерин эдиктирип, одаар чүүлду казып, сайзырады ажылдап, сөөртүп турар кижилериң чогаадыкчы, эрес-шулургу ажыл-ижиниң түңнелинде чедип алдынган. Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары — өрүмнекчи мастер Д. И. Саенконуң болгаш машинист Д. А. Нечинскийниң, а ол ышкаш эдиктирикчи В. В. Дяниниң, газ тывыжының оператору П. Т. Турнуң болгаш оларның көйхөй эштериниң күш-ажылы газчыларның мурнунга партияның салган сорулгаларын бүзүрелдиг күүседириниң үндезини болур. 1974 чылда социалистиг чарышты калбак кептереткеш, бүдүрүгениң мурнакчылары болгаш чаартыкчылары күрүне планын хуусаа бетинде күүседиринче адырның бүгү ажыл-ишчилерин боттарының үлегер-чижээ-биле сорук киирип турар.

Оренбургтуң газ комплекизиниң баштайгы эзлчээнин тургузукчуларынга СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинин чедирген байыры үүгле оренбургжуларның кайгамчык улуг өөрүшкүзүн хайыктырган эвес, харын чүрттүң газ үлетпүрүнүң партия биле чазактың чылыг өстерингге сорук киргген бүгү ажылдакчылары аңаа күш-ажылчы чаа чедишкиннери-биле харылаарын, чүртка эвээш чарыгдалдарлыг, улам хөй, эки шынарлыг продукцияны бээрин, ынчангаш 1974 чылды болгаш пинтизиниби бүгү беш чылды төлептиг доозарын шинтпирлээрин түңнелинде чугаалаксаан ийик мен деп, министриң оралакчызы демдеглээн.

Азербайджаның «Азморнефтестрой» тресте Минахмед Яркуловтуң удурткан бригадазы кажан-даа турул көрбээн улуг блокту эптеп, доозуп турар. Ол 32 каът бажың-биле деннежир болгаш 250 хире тонна аар деңзилиг. Ону барык үш муң дөрбелчин метр шолдуг кылымал ортулукту тургузарынга ажыглаары-биле Каспий далайның дүвүнче дүжүрүп киирер ужурлуг. Нефтяные Камни дээр хоорайжыгаштан ырак эвеске тургузар ол кылымал ортулукка нефть шинчилээр дериг-херекселдерни тургузар.

Солагай талазында чурукта М. Яркуловтуң бригадазының кежигүннери (солагай талазындан) Георгий Керакосян, Анатолий Герасимов, Дмитрий Сапачев биле Абубекир Мамедов.

Белорус ССР-де Торжок-Минск-Ивацевич аразының газ дамчыдар хоорза тудуу чорул турар. Ол ажылды Күш-ажылдың Кызыл Тук орденинг «Шекингаз тудуг» трези кылып турар.

Адаанда чурукта тудугниң № 7 участогунда хоорзаларны чүдүрүп чорудуп турары.

В. ПАЩЕНКО биле М. МИНКОВИЧИНИҢ фотолары.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

АК-КӨК ОДАЛГА ТЫВАДА

Газты ак-көк одалга деп адап турары таварылга эвес. Одалгага хереглээр оске ыяш, хөмүр, электриге бодаарга чурттакчыларга оон үнези чиик, үе-шак камнап алырынга ажыктыг.

Чурттакчылар Тывага ак-көк одалганың ажыын көрүп эгелээ-ле үр-даа болбаан, он чыл безин четкелек. Ол хиреде амгы үеде республиканың чурттакчыларының газчытканы 1967 чылда турганынга деңнээрге 40 хуу өскен.

Республиканың бүгү-ле булуңнарында газты өг-бүделеде ажыглап турар чурттакчылар улам көвүдеп, харындаа чүгле чурттакчылыг черлерде эвес, а колхозтарның болгаш совхозтарның малчыннары ону калбаа-биле ажыглап турар апарган. Газты ажыглаары моон соңгаар-даа хөгжүүр дээрзинге чигзиниг турбас.

Газ болгаш нефть үлетпүрүнүң ажылдакчыларының Бүгү-эвилел байырлалын Тываның газчылары канчаар уткып турарын чугаалап бээрин «Тыва газ» бүдүрүлге эргелелиниң начальниги А. Ф. Строговтан бистиң корреспондентивис дилээн. Оон чугаазын мооң адаанда парлаан.

— Газ-биле одалга дээрге ажылчы чоннарның амыдыралы чаагай чоруун бедидер деп улуг сорулгаларны салган партияның XXIV съездизиниң шинтпирлеринге дүгжүп турар улустуң амыдыралчы негелдезинге дүүшкен чугула айтырыг. Ынчангаш Тываның газчылары амыдырал хандырылгазының ажылдакчыларынга хамааржып турар—деп, Александр Фатеевич беседазын эгелээн. Амгы үеде бистен газ хандырылгазын херек кырында чүгле Тожу биле Мөңгүн-Тайга районнар болгаш Кызыл хоорай Совединиң Кунгуртуг суур албайы турар. Өске черлерде эвээш-бичe-даа бол, газ плиталарын тургускулаан.

Газчыдылга талазы-биле эки хандыртынган районнарга Таңдыны, Каа-Хемни болгаш Бии-Хемни хамаарыштырып болур. Ылаңгыя Бии-Хемниң чурттакчыларының 66,7 хуузу газчыдылганы алган болуп турар. Амга чедир бистиң эргелелдиң дөрт районда райгаз контораларын тургускулаан. Оон иштинде Барыын-Хемчиктиң райгаз конторазы районнар аразының болуп, Бай-Тайганы, Ак-Довурак хоорайны болгаш ол районнуң бодун харылаан турар. Газ плиталарлыг чурттакчыларның техниктиг хандырылгазын харылаар автоматтыг диспетчер албанын базы тургускулаан.

— Алызында баргаш Тываның бүгү-ле чурттакчылыг черлерин бистиң эргелелдиң газчылары хандыра бээри чугаажок— деп, начальник бистиг айтырыывыска оон улай харыылаан.—Барын талакы болгаш мурнуу районнарның чурттакчыларын четче газчыдылгага хаара тудуп шыдавайн турарывыс бистиң бурууувус эвес болуп турарын борта холбаштыр демдеглеп каап көрейн. Биске болза газ плиталарны хөй-ле чурттакчыларга тургускан тудум улам эки, ону бүрүн хандырып шыдаар арга бүдүрүлге эргелелинде бар. Хамык ужур тус черлерде, ылаңгыя ажыл-агыйларның боттарында (кодээ черлерде) партия, совет, ажыл-агый органнарының талазындан чурттакчыларның ортузунга газтың ажык-дузазының дугайында тайылбыр ажылын кылбайн турарында. Бистиң боттарывыстың ындыг тайылбыр ажылы кылыр арга-шинээвис чок, бердинген штат-биле үүгле газтыг чурттакчыларны хандырарын харагалзаарынга өйлежип турар бис. Байырлал таварыштыр ындыг янзылыг хомудал чугаалаары анчыг-ла ыйнаан. Ынчалза-даа чугаа кадында ону демдеглеп кагбас арга чок. Чижээ, газ балоннарын чедиренге кандыг-даа улуг шаптыктаашкын турбаан дег, Таңды болгаш Бии-Хемден тудаан чери чок Улуг-Хем районну ап көрээли. Ында чурттакчыларның үүгле 20 хуузу газчыдылгага хаара туттунган, азы ырак район Тес-Хемнииннден дора.

Эрткен чартык чылда Сарыг-Септиң райгаз конторазы (начальниги Т. А. Чигарских) планныг онаалдазын эрестиг күүсеткен. Планныг даалгазын күүсетпейн барган Кызыл-Мажалыктың конторазындан аңгыда, эргелелдиң боду болгаш райгаз конторалары шупту газ-биле чурттакчы чонну хандырарының планныг онаалдаларын бүрүн күүседип келген.

Бүдүрүлге бүрүзүнде дег, «Тыва газ» бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчыларының аразында мурнакчылар эвээш эвес. Чурттакчыларга газты ажыглаарын тайылбырлап, таныштырар, газ плиталарны, баллоннарны кадагалаарын, септээрин харылап турар слесарь-профилактиктериң Зоя Бабушкинага удурткан бригадазының кежигүннери ак сеткилдиг ажыл-ижи-биле коллективтиг хүндүткелин чаалап алган. Автоматтыг диспетчер албанының ажылдакчылары Е. А. Новиков, П. Е. Дроздова, А. Р. Неволин составтыг эзлчегни бо байырлал хүнүнде мактап демдеглезе чогуур. Пропан-газ дажыглаар тускай автомашиналар чолаачыларының бистиң хереглекчилеривисти газтыг баллоннар-биле үзүктелиишкин чокка хандырарынга ролю улуг дээрзи билдингир. Биске газты үүгле республикадан дашкаар киир сөөртүп ажыглаардан өске арга чок болганда ындыг ажылдакчыларның орта киирип турар үлүү улуг. Эргелелдиң мурнакчы чолаачылары Л. В. Семерня, Л. Г. Филатов, И. Т. Ходырев болгаш өскелериң-даа шалыпчы ажыл-ижин байырлалды таварыштыр онзалап демдеглээри чугула. Ол пропанавозтар чолаачылары эштериң буруузу-биле газты бистиң баазавыска чедирип эккеп алыры-даа, хереглекчилерге тарадыры-даа саадаан таварылга турул көрбээн—деп, Александр Фатеевич беседазының төнчүзүнде демдеглээш, республиканың газ ажылдакчыларының байырлалын таварыштыр оларга улам улуг чедишкиннерни күзээн.

Бистин тургузукта

ЧҮРТТА БИР-ЛЕ ДУГААР

Троицкиде (Челябинск область) чоокта чаа ажыглалда киирген ГРЭС-зиниде 500 муң киловатт күчүлүг энергия агрегадын төлевилеп каан долу күчүзүнге чедир ажылдаткан. Ол болза, Экбастузтуң чиик өртектиг хөмүр-дажы-биле ажылдаар кылдынган болгаш чүртта бир-ле дугаар ол хире күчүлүг агрегат бооп турар.

ДЕМИР-ОРУКТУҢ БАШТАЙГЫ КИЛОМЕТРИ

Амурнуң сң талакы эринде Пивань дээр станцияга чедир шөйлүп чорудар ужурлуг демир-орук кезинин баштайгы километрин салып доозупкан. Ол дээрге, Байкал—Амур аразының демир-оруунуң чөөн уунда эң-не ырак кезээ бооп турар. Оон узуну —алды километр болур. Ынчалза-даа ол дээрге, эңне берге километрлер. Тудугжулар бир миллион ажыг кубометр довуракты , казар ужурлуг.

«СИБИРЯКТАРНЫҢ» ЧАА АДРЕСТЕРИ

«Дальсельмаш» заводу Казахстанның рис ажаап алышкынынга кидин белеткеним турар ажыл-агыйларынга «Сибиряк» дээр дыка хөй комбайнларны чүдүрүп чүруткан. Ол ышкаш Ортаакы Азияже болгаш Украинаже база-ла рис ажаап алыр комбайнарны чорудуп турар.

СӨӨЛГҮ ҮЕ-ЧАДАЗЫНДА КЕЛГЕН

Белоруссияда ам тараа болгаш тарва-бобы культураларын чүгле чаңгыс миллион гектардан ажаап алыры арткан.

Дыка хөй ажыл-агыйлар тараа ажаап алышкынын бодунуунга доозупкаш, эңне мергежилдиг механизаторларны болгаш машина-техниканы кожаларынче ажылдадып чорудуп турар. Механизаторлар ростовчуларның патриоттуг саналын деткиивишаан ажаап алышкында бүгү-ле машина-техниканың үзүк-соксаал чокка, эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдаарын чедип ап турарлар. Мооң мурнунда бир хүн дургузунда бастырып турган рекорд дээн 8000—1000 центнер ам—мурнзкчы комбайнерлерниң анаа-ла норма-чижээ болу берген.

«АК АЛДЫННЫҢ» ШАЛЫПКЫН АЖААЛДАЗЫ

Таджикистанның белеткел черлериндe бирги сорттуң 25 муң тонна хөвеци дужааттынган. Ол дээрге, эрткен чылдың бо үезинде дужааттынганындан үш катап хөй-дүр.

ШӨЛДЕРДЕ — АҢДАРЫКЧЫ ЗВЕНОЛАР

Алтайның механизаторлары 700 муң гектар аңгысты аңдарган. Амгы үеде шөлдерде дөрт муң илчирбе дугуйлуг трактор ажылдап турар. Аңгысты звеңслаар арга-биле чарын турар. Звено санында-ла—чер аңдарар дериг-херекселдерлиг дөрт-беш трактор бар. Ындыг арга агрегаттарның хонукта үзүк-соксаал чокка ажылдаарынга болгаш техниктиг хандырылгазынга дыка таарымчалыг. Дыка хөй механизаторлар нормаларны ийи-үш катап ажыр күүседип турар.

ҮШКҮ МИЛЛИОН ТОННА

Оренбург областың колхозтары болгаш совхозтары күрүнеге үшкү миллион тонна тараны садып эгелээн. Сорочинское, Оренбургское, Новосергиевок болгаш өске-даа районнарның ажыл-агыйлары тараа культураларын дыка шалыпкын ажаап ап турар.

(СЭТА-ның корреспондентилериниң медээлеринден).

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭЭЛЧЕГ

Енисей пароходствозунуң Кызылда пассажирлер болгаш чүк даҗыглаар район эргелелиниң суднолары хүнүн-не Бии-Хемниң унуп дургаар чүк сөөртүлгейин үзүктелдирбейн турар. Ыраккы Тожунуң ажыл-ишчилериниң эргежок чугула бараанларны, чүктерни олар чедирип, оон ыяш салдадын бадырып турар. Хемчилер бо чылын салдадыышкын планын хуусаалыдан 15 хонук бурунгаар, октябрь 5-те доозар деп бедиткен хүлээлгени алганнар.

Даазаа сөөүнге олар ээ болуп турар: май айның планын коллектив 118,8 хуу, июньнуң—124,7 хуу, июль айның планын—129,7 хуу боттандырган. Эрткен чартык чылда чүк сөөртүрүнүң болгаш пассажирлер даҗыглаарының талазы-биле боттарыңа алган социалистиг хүлээлгезин алдарлыы-биле ажыр күүседип, СЭКП Кызыл хоркомунуң болгаш хоркүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун райэргелел чаалап алган.

Эрткен чылын июньда ыяш белеткелчилериниң буруузу-биле салдадырынга белеткеп каан ыяш чок турганындан ол ажыл багай чоруп келген болза, бо чылын ыяш кезикчилери хемчилер-биле демниг ажылдаан. Ырбандан ыяш салдадып бадырарынга болгаш Кызылдан чүк даҗыглаарынга июнь айның агаар-бойдузу улуг шаптыктарлыг болган. Ынчалза-даа судно башкарыкчылары үени-даа, орууна таваржып тургулаан бергелергедаа торулбайн ажылдап келген. Чижээ, бо чылын июньда Хут ужарында суднолар эрттирер канаттың дурер өзээ үерге алыскан. Ынчангаш суднолардың оон эртери дыка бергеден турган. Ынчан сугжулар боттарының дидим чоруу-биле ол берге байдалды ажып эрткеннер. Ол айда суднолар башкарыкчылары боттарының чүк сөөртүр планныг онаалдазын ажыр боттандырып, озал-ондак чок ажылдаан. Енисейниң хем пароходствозунда МБВ-213 деп суднонуң капитан-механиги М. А. Ашак-оол шаннаалдыг черге четкен. Ол экипаж чаңгыс-даа аная туруушкунга таварышпаан.

Капитан-механик С. С. Романов ук участоктуң тургустунганындан бээр ажылдап турар кижилериниң бирээзи. Ол Енисейни эки билир болгаш бодунуң даҗыглаан ажылынга харыысалгалыг. Оон дузалакчызы Я. Колупаев мотористен механик чедир деп-шээн. Бо экипаж нефть продуктулары сөөртүр талазы-биле эжиндириишкин планын августуң 6-да бүрүн дооскан болгаш амгы үеде тоску беш эллдың сөөлгү чылының үлүүнге киириштир ажылдап турар.

Капитан-механик П. В. Марковтуң башкарганы МБВ-178 деп теплоходтуң экипажы база-ла олардан дулак чок ажылдап турар. Ол экипаж комсомолчу-аныяктарныы. Июль айда олар бедик көргүзүглүг ажылдааннар.

Чеди айларның түңнелин үндүрерге бирги черде база катап М. А. Ашак-оолдун, а оон даразындагы черни МБВ-231 деп теплоходтун А. С. Петровка удурткан экипажы эзлээн.

Амгы үеде судноларның капитаннары эжиндириишкин планын күүседипкенин эргелелге рапорттап эгелээн. Оларның аразында капитан-мехник А. Н. Нугис, Ю. С. Кононыхин олар база бар. Ындыг экипажтар бо хүннерде пландан ажыр чүк сөөртүп чоруп турарлар.

Бо чайгы эжиндириишкин үезинде судноларның анаа туруушкунга таваржыр чоруу болгаш эжиндириишкин үезинде техниктиг ажаалда кылыры эрткен чылдыындан дыка кызырылганын айытса чогуур. Оон ачызында флот эжиндириишкин үезинде үзүктел чок ажылдаар аргалыг болган. Суг хенертен сыыган, суднолар башкарыкчыларынга таарымча чок байдалды тургузаа берген бо хүннерде безин бистин хемчилеривис боттарының мурнунда тургустунган сорулганы хуусаа бетинде боттандырып шыдаар дээрзинге бүзүрелдиглер.

В. ГУРКИН.

Беш инек ийистээн

Дуржулга станциязында төп сүт-бараан фермазынга кежээки саалда үезинде бардывыс. Зоотехник Н. К. Чооду бисти эвилен хүлээп ап, ферманың ажылы-биле таныштырып, дескээрин сонуургатты. Фермада 700 инек барын, хүнде-ле 5 тонна сүттү бүдүрүп, оон 4 тонна 800 килограммны сүт заводунче чорудуп, үскүрү 3,9 хуу чедип турарын ол аныяк зоотехник сеткил ханып чугаалаан.

Дошкун болгаш чөрүү инекти мыйыстапкан, ону инек аразындан ушта чедерин орадашкан кижиниң чанынга бардывыс. Чолдаксымаар, шалып тудунгур ол эш, дерин чотпушаан, бисче көрүүп келзе-ле чуруун Хүндүлел самбыразындан көргенивис Эрээ Бүлчүнович Оюн болду. Аңаа дузалашкаш, ол инекти тарыыр станокка эккеп баглаптывыс.

Дуржулга станциязының инек тарып боозадырынга мергежээн улуг техниги Елена Павловна Крайнованың үнелели-биле алырга: «Эрээ Бүлчүнович мээң оң холум, идегелдиг дузалакчым. Ол бо чылын 64 харлаан, бүгү назынында малчыннап келген ирей. Бо ажылга 8 чыл болдум, а оон-биле кады 5 чыл ажылдап келдивис».

Э. Б. Оюннуң тарып боозаткан инектериниң 97 хуузу чыл бүрү бызаалап турар, ону эртемденнер бедик көргүзүг кылдыр үнелеп келген. Демдеглезе чогуур база бир солун чүве—оон тараан инектериндеп, бо аразында 5 инек ийистээн, ындыг таварылга ховар болгулаар.

О. КОРОДА.

Кужурлуг-Арыг · пунктузунда

«Ак-Туруг» совхозтуң Кужурлуг-Арыгда тарылга пунктузу бо чылын чогуур ойүнде септеткинген, дерин кылганы багай эвес. Тарып боозадыр техник Зоя Дадарыкпайның ажылын база мактаар херек, оон тараан хоюнуң 85—95 хуузу чыл бүрү оолдан келген. Ол болза хойнуң база бүдүрүкчүлериниң семис күштүүнде, тарылганы хынамчалыг чорутканында болур.

Ак-Туруг салбыр бо чылын 8000 хойну тарыыр планныг, а августуң сөөлгү декадазында 2000 ажыг хойну тарып боозаткан. Ол хүлээлгеге аныяк уруг Зоя Дадарыкпайның мергежээнин малчыннар үнелеп турар.

К. КОМБУ.

ЧЫЛГЫНЫ ӨСТҮРЕР

Шаг шаандан бээр тыва улус чылгы малды кончуг үнелеп, оон ажык-дузазын көрүп келген. Ырак-узак оруктарга, кажеринге, тырттар күшке дээш аътты янзы-бүрү ажылдарга ажыглап чораан.

Ындыг турбуже, чылгы малдың ажыктыын сөөлгү үеде үлүг херекке албайн барганы хомуданчыг. Ажылчын аттарны шанак-тергеге ажыглап, ажыл-агыйларын иштики хереглелинге ажыглаары сөөлгү үеде уттундуруп бар чыдар. Оон кадында ажыл-агыйларда автомашиналар ат шанааның чуугу четпес мал чеми сөөртүп алган чоруп турганнарын бо-ла көөр бис. Садыг четкиннериннен чаңгыс ат дерип алыр терге, шанак, хомут дээш өске-даа хереклерни садып алыры бергедээн. Ол хереклерни ажыл-агыйлар чагыйын-даа турарлар. Ажылчын аттарның күжүн четче ажыглап, оларны иштики ажылдарга, транспортка хереглээр болза, автомашиналарның ындыг чиик чүк сөөртүп алган чоруп турары эвээжээр ужурлуг.

Чылгы малдың өзүлдезинин темпизи база-ла дыка куду. 1961 чылда республиканың бүгү ажыл-агыйларынга 34,3 муң баш чылгы мал турган болза, 1974 чылдың январь 1-де 29,5 муң баш азы 4800 баш кудулаан. Үүгле 1973 чылдың дургузунда чылгы малдың саны нинти республикага 1315 башка кудулаан. Моон алгаш көөрге, чылгының саны чыл келген тудум-на кудулап турар. 1972 чылдаазы-биле 1973 чылдаазын деннээрге Тес-Хем районда чылгы мал 590 ажыг башка өскен, а өске районнарда база кудулаан.

Чылгы малдың баш санының нинти өзүлдезинин кудулап турар чылдагааны үүдел?

Чылгы малды ажыл-агыйларда кацдыг-даа система чокка ажыглап, оларның эдержилгезин шын организаставайн олче кандыг-даа сагыш салбайн турар. База кайы хамаары чокка төтчеглеп, ажыл-агыйларның иштики хереглелинге эмин эрттир хөйнү чарыгдап турар. Ол ышкаш аныяк болгаш төрүүр улуг белерни кандыг-даа брактаашкын чокка күрүнеге садып турар. Ажыл-агыйларда чылгы малдың отчёт-учёду сандаргай, ай санаашкынын безин кылбас, чылгычының аскын барымдаалап учёт кылыр үүлдер кайы хөй. Оон түңнелинде чылгы малды оорлаары көвүдеп турар. Ажыл-агыйларда бар бүгү малдарның үүгле 30 ажыг хуузу төрүүр белер, а оларның аразында кызыраары база дыка хөй. Ынчангаш үүс баш төрүүр белерден үүгле 40-50 кулун ап турар чылдагаанывыс ол-ла болгай.

Төрүүр белерге, өске төрүүр малдарга ышкаш, чогуур таарымчалыг байдалды тургуспайн турар. Часкаар кыжын соокта ак хар кырынга белер кулуннап турар болганда кулун саны эвээш, а нинти чылгының саны өспес болбайн канчаар. Чаш кулун чаш бызаа-биле дөмей негелделиг дээрзин кым билбес деп?

Республиканың чамдык ажыл-агыйларында бо малдың саны дыка кудулап турар. Чижээлээрге, Кызыл хоорай Совединге хамааржыр «Кара-Хзак» совхозунда төрүүр белер хамаан чок, мал кадарып мунар аттар безин чедишпес, хойжулар чадаг кылаштажыр чыгаан.

Кажан ажыл-агыйлар күрүнеге шээр малдарны дужаап турар үеде семиртилге совхозтары мунар аңдын дужаавас болза, ол шээр малды хүлээп албас үүлдер бар. Июнь айның төнчүзүнде «Тыва» совхозтуң мал хүлээп алыр пунктузунга мындыг таварылга болган. Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозундан күрүне планынга киирери-биле муң хойну мал дужаар пунктуга сүрүп келген. Ол хойларны кадарып мунарынга «Тыва» совхоз колхозтан 4 аът негээн, а колхоз 3 аът дужаар аргалыг болган. Ынчаар орта «Тыва» совхозу «Кызыл тук» колхозтуң хоюн хүлээп албастаашкын турул берген. Колхозтуң сурукчулериниң бирээзи түвексингени ол боор он, мунуп чораан аңдын дужуп бээрге, ам ол хойларны хүлээп алган. Шак мындыг таварылгалар дыка хөй-ле болгай.

Семиртилге совхозтарынга чыдын-на дыка хөй эмдик-чаазы, аныяк-даа, ажылдаа аттары хөйү-биле кирип турар. А оларны тускай шилээш, эмдиктерин өөреткеш чүге мал кадарар тускай малдарны тутпайн турарыл? Мен бодаарымга, мал кадарар аттарны семиртилге совхозтары тускайлап арттырыгаш, совхозтун кол херенгизинге санаары чугула. Күрүнеге мал садарының тускай докторааткан инструкциязында шээр малды кадарарынга тускай аттар сатсын деп айытпаан-на болгай.

Республиканың уксаажылга бүдүрүлге эргелели чылгы малдың уксаазын экижидериниче ажылды чорутпайн келгеи. Уксааны экижидерин кайы-даа угланыышкынга чорудуп болур арга бар. Республиканың ажыл-агыйларында тергелээр-шанактаар, аар чүк сөөртүр болгаш челерманнаар-даа уксаалыг аскырлар хөй. Ол аскырларны ажыглап тургаш, Тываның төп районнарынын кайы-бир ажыл-агыйынга челер азы маннаар аттар өстүрер айтырыгны шинтпирлээри чугула деп бодаар мен.

Х. ЧЫМБА,
зоотехник.

ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ, КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ЧЫЛЫ, ЭКИИ!

Бирги классчылар. Даарта баштайгы кичээл. Өөрениринге бүгү-ле чүве белен: номдептер саттынган. БИРГИ ЧУРУКТА: Монгуш Мерген Улуг-Хемниң Торгалыг сес чыл школазының бирги класызына өөренир. ИЙИГИ ЧУРУКТА: Даржаа Тимур база бирги классчы. Ол Кызылдың № 7 школазының бирги класызына өөренир. ҮШКҮ ЧУРУКТА: баштайгы кичээлди, эргим башкыларны боодал чечектер-биле уткуу-ру эки чаңчыл.

А. СОДУНАМНЫҢ фотолары.

УРУГЛАР — ӨӨРҮШКҮВҮС

Бистиң өг-бүлевис алды уругну өөредип кижизидип турар, оларның улуглары школаны доозупкан. Улуг кызывыс Кызылдың башкы училишезин доскаш, ам Ийи-Тал школазында башкылап турар. Оон бичези бе чылын онгу классты доскан, ам Совет Армияның хүрээлениңче баар, оон артканнары Торгалыг сес чыл школазында өөренип турарлар. Бөгүн сентябрь бирээ. Даарта олар ынак школазынга баргаш, база казап-да парталар артынга олурупкаш, эртем-билигниң далайынче эжиндирип киритпер.

Уругларның адазы база неза бис бөдүүн ажылчыннар бис. Кайывыс-даа совхозтуң участок эмелгезинде ажылдап тур бис. Хүлээнген ижи дээш чүткүдүп-ле чоруур боор-дур.

Магалыг үеде чуртаа чоруур-дур бис. Өөредилге, эртем-билигже орук ажык. Бөдүүн колхозчуның, совхоз ажылчыныың ажы-төлү эртемден, инженер болган азы тудугжу, малчын-даа болгулаар. Кым чүү күзээр, соруг-даар болдур, ол ёзугаар өөрениз алыр-дыр. Улуг уруувус башкы болурун күзеп чораан. Аңаа өөренгеш, ам чонну ажы-төлүн өөредип чоруур. Ол дет аас-кежин кайдал! Бис база аңаа чоргаарланыр бис. Ажы-төлүвүстүң өөрүшкүзү — бистиң өөрүшкүвүс.

Өөредилге белен эвес херек, ону кызымак чүткүл-биле чедип алыр деп бодаар мен. Бир эвес кыспас чүве болза, ханы билиг ап ыыдаар бе? Бистиң уругларывысты өөредип турар башкыларга дуза херек. Оларның берге, харыысалгалыг ажылынга хажыысындан хайгааракчы болбас бис. Чүү кылырыл ынчаш? Ажы-төлүвүстүң өөредилгези дээш сагыш салыр апаар. Уругларны хайгаарал чок салыптар болза черле берге. Бистиң өг-бүле уругларның эки өөренири дээш хире-шиа-биле кызын-ла чоруур. Оолдарывыс Саша, Олег, Мерген, уруувус Таня Торгалыг сес чыл школазында чүүле 4—5 демдектерлиг өөренип, чылдан-чылче мактаа-дып турарлар. Улуг уругларывыс — Надя болгаш Сергей база-ла чүүле 4—5 демдектиг өөренип, школазын доосхан. Ынчангаш бис уругларывыстың чедиишкининге өөрүүр бис.

Уруг-даргының эки өөредилгезиниң чылдагаанын өске адаже, эш-өөр бо-ла айтыра бергилээр чүве. Салым-чаванны төлдер ыйнаан-даа дишкилээр болгай. Салым-чаванга идеген олурар болза чүү-даа бүтпес. Уругларның өөредилгезинче, чүүү-даа мурнунда оларның төлептиг кижилер боов өзүп доругарынче, ада-не бистер сагыш салбас болза, үре-түнел чок деп бодаар мен.

Өөредилге херектелдери, идик-хеп, ном-дептер хандырылгазы база оюп эртпес айтыргылар. Уругга херек бүгү үүлдерни тып берип хандырбышаан, ада-иезиниң ол күжүн үнелеп билир кылдыр кижизидерин кызып чоруур бис.

Мазыл МОНГУШ,
«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

БИР ДЕММНИГ АЖЫЛДААР

Сентябрьның бири. Ол хүн совет кижи бүрүзүнүң, өг-бүле бүрүзүнүң байырлалы. А башкы кижиге сентябрь бири дээрге оон күш-ажылының, амыдыралчы чедиишкиннериниң, сагыш-сеткилиниң деннел чок улуг байырлалы. Ол хүнден эгелеп башкының чаагай ажылынга чал арын ажыттынар, бичии чаштарның кижизидилгези, өөредилгези дээш чаа дилээшкиннер эгелээр. Өөредилге чылының эгелээриниң мурнунда чанчыл апарган август чөвүлел хуралдары башкының чедиишкининг ажылдаарынга чаа уткашынарны сиирип, кол угланыышкынны берип турар. Шак ындыг хуралдарга мен бо чылын 38 дугаар олуржуп тур мен. Чыл санында август хуралдарынга баргаш, чонну сайыралы, улус өөредилгези дээш карак кызыл ажылдап турарларның одуруунда-дыр мен деп чүвеге чоргаарланып, чаа күш, энергияны немеп аар мен.

Тыва улустуң Совет Эвилелиниң улустарының акы-дүнма өг-бүлезинге эки тура-биле кирген төөгүлүг хүнүнден бээр 30 чыл болганын демдеглээр өөрүшкүлүг байырлалдың бүдүүзүнде бо өөредилге чылының эгелеп турары—башкының, школаның ажылындан онзагай күжениишкинни негеп турар. Бо үжен чылдарда бистин республиканың хөгжүлдези Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелинде хостуг улустарның каттышканы чон, кадыр бүрүзүнүң хөгжүлдезинге кайы хире байлак аргалар тургусунганын, моон соңгаар улам шапкын хөгжүүрүнге делгем орукту ажытканын херечилеп турар. Совет эрге-чагырганың чылдары Тыванның культурлуг аян-шинчизин таныттынмас кылдыр өскертип, эртем-билигниң, депшилгениң чуруу болдурган. Бөгүнгү Совет Тыванның школалары бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шидчилгениң айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлеп турары — оон херечизи. Шак ол чедиишкиннериң үндезини СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың улустуң чаагай чөрүү дээш хүн бүрүде ада сагыш салыышкыны-дыр.

Бо өөредилге чылында чүгле Кызыл хоорай девискээринде безин 23 школа эжиктерин чаштарга ажыткан. А үжен чыл бурунгаар Кызылга чүгле 3 школа турган. Ынчан Кызылга Тыванның бүгү девискээринден август чөвүлел хуралдарынга 350 хире-ле башкылар чыглып кээр турганын сактыр-дыр мен. Ам Кызылдың школаларының башкылары хуралдаары-биле найысылалдың Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга чыглып кээрге сыңыышпас. Кызылдың школаларында безин 730 башкы ажылдап турар. Ол дээрге улус өөредилге шугумунуң улуг армиязы-дыр. Мыя моон безин улус өөредилгезиниң сайзыралын көрүп болур бис.

Бистин № 7 школаның башкылар коллективи республикада калбарган Совет Тыванның 30 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш күш-ажылчы ээлчегниң чыскаалында мурнакчыларга деннежин базып орар. Чаа өөредилге чылынга белеткелди эки организастап, школа-ла септелгезин үлегерлиг доозуп, чаа өөредилге херектелдерин хөйнү садып алган бис. Школаны чаа өөредилге чылынга белеткээринге шефтеривис, орук-тудуг эргелели улуг дузаны чедирип, өөредилге херектелдери садып адрынга үш мун рубльди үндүрүп берген. Ам школа, башкылар коллективи чаа сорулгаларны салып алган ажылдап киришкен. Башкылар тематиктиг планнарын тургускулаан, чай дургузунда эргежок чугула литератураны тыптынып, көргүзүг болгаш үлелге материалдарын белеткеп алган. Эрткен өөредилге чылының түннелдерин шынгыы сайгарган, чаа өөредилге чылында кол сорулгаларны тургузар педагогиктиг чөвүлелге улуг чугаадан өөредилге чылы эгелээр.

Бо чылын бистиң коллектив өөренникчилерни өөредилгеже, эртемче сундулаашкынга бедик харыысалгалыг чорукка кижизидериниң кол сорулгазын чедип аары дээш ажылдаар. Оны чедип аарыбиле амгы үениң кичээлиниң методиказынче кол кичээнгейни угландырып, класстан дашкаар ажылды улам сайзыраңгайжыдарын башкылар даанган. База бир кол сорулга — үстүү класстың өөренникчилери-биле ажылды үндезини-биле эде көрүп, олче кол кичээнгейни угландырар бис. Чүге дээрге, школада багай өөредилгелиг 6 өөренникчи шуптузу 8-10 класстарда боop турар. Үстүү класстарның өөренникчилери-биле ажылдың чаа хевирлерин тып, кылыр ажылдарны амдан тодараткан бис.

Тускай болгүмнер, факультативтер, клубтарның, спорттчу секцияларның ажылы, «Кызымаккай өөрен» деп радиосеминарлар боттуг дузаны чедирер ужурлуг. Ынчалзаа өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың кол дөзү — кичээлге хилис эрткен үе, а класстан дашкаар ажылга шаптыктаар хемчеглер чок болзун дээш онзагай кичээнгейни салыр бис. Өөредилге-кижизидилгелиг ажылды сайзырангайжыдарынга комсомол, пионер организациялары боттарының үлүүн киирер.

Школада моон мурнунда чылдарда өөредилге-кижизидилгелиг ажылды үлегерлиг тургузуп келген мурнакчы башкылар хөй. Ындыгларга К. И. Ярославцеваны, В. М. Оськинаны, Г. А. Ромашованы, М. А. Шукинаны, Д. В. Сальникованы, В. Е. Шестакованы болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур. Чаа өөредилге чылында мурнакчыларның дуржулгазын калбаа-биле нептередирин, ону башкы бүрүзүнүң чепсээ болдурарын шиитпирлээн бис.

Бо бүгү чаа өөредилге чылында чедиишкинниг ажылдаарының үндезини болуп турар.

Бистин школаның башкылар коллективи Совет Тыванның алдарлыг юбилейинге төлептиг ужуражып, улус өөредилгезиниң мурнунда тургустунган күрүне сорулгаларын шиитпирлээри дээш бир демниг ажылдаар.

Л. НОВИКОВА,
Кызылдың № 7 школазының директору, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

Школа, ада-ие, хөй-ниити

ЧАҢГЫС УГЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

Школага өөредилге-кижизидилге ажылының чедиишкининг болуру хөй-ле үүлдерден хамааржыр. Башкылаашкының дениели, методика ажылы, арга-дуржулга солчулгазы, школаның бүгү ажылынга контроль дээш оон-даа өске. Өг-бүле болгаш хөй-ниити-биле чогумчалыг харылзаачы тургузары, ылаңгыя оларның күжүнге даянып, чаңгыс угланыышкынны ажылдаары эки түңнелдерге чедирер.

Уругларны күш-ажылга чаңчыктырары ышкаш айтырыгларны кичээнгейге алган бис. Бистиң школаның школа чанының участогу шак ындыг ажылдың төвү апарган. Уруглараңаа ажылдаарынга соңуургалдыг, ында үнген ногаа аймаа, тараан чечектер, ранетка башкыларының удуртулгазы-биле уругларның шудургу ажылының түңнели.

Бистиң республикада элээн нептереңгей боop турар агитквартиралар дамчыштыр уругларның өөредилге-кижизидилгезин, чурум-сагылгазын эжижидер, ону доктаамал хайгаараар, ол ышкаш ада-иелер ортузунга педагогика билигларын пропагандалаар ажылы чорудуп долурунуң улуг аргалары бар. Торгалыг суурда хөрээженнер чөвүлели бо талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп турар.

Хөрээженнер чөвүлели бодунуң ажылын суурнуң хөрээженнер активинге даянып чорудуп турар. Олар бүгү хөрээженнерни совхоз бүдүрүлгезиниң аңгы-аңгы адырларынга идепкейлиг киириштирерин чедип ап турар. Хөй-ниити ажылдарынче, ол ышкаш массалыг хемчеглерже нелерин улам хаара тудары оларның ниити биллиин бедидер, бодунга негелделиг, бот-харыысалгалыг чорукка чедирер. Олар үүгле хүн бүрү ажылы-биле ыызыгаарланмайн, суурунуң, совхозунуң, районунуң ат-алдары дээш улам эки ажылдаксаар. Ылаңгыя массалыг хемчеглерге эң хөйү-биле киржир күзелдиглер, Бистиң суурда ындыг хөрээженнер хөй. Маңаа чүү чугаалаксаан сен дизе ада-иениң эки үлегери уруглар кижизидилгезинге үнелеп четпес үүл болгай.

Чечектер делегелгези, амданныг аъш-чем, чараштыр даараан хеп-сын дээш маргылдаалар, конкурстар бо-ла эртер, Эң эки бажың дээш вымпелдерни база тыпсып турар бис. Хөрээженнер чөвүлели боду кассалыг. Шаңнал-макталдарны оон үндүрүп турар.

Школа биле хөрээженнер чөвүлелиниң харылзаазы кандыг янзылыгы? Чаа өөредилге чылы эгелээри-биле эң баштайгы башкыларның чөвүлел хуралынга совхозтуң удуртукчулары болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының төлөөлерин азы өскээр чугаалаарга активти чалап олуруштурар. Аңаа школаның мурнунда сорулгалар-биле оларны таныштырып, өөредилге чылының бүгү дуржулгазында дузаделкимчиниң тодаргай, боттуг болурунче кичээнгейни угландырары чугула.

Бистиң суурда 18 агитквартира бар. Суурда агитатор башкылар чон ортузунга политикижизидилге ажылын чорударынга идепкейлиг киржип турар. Башкы бүрүзүн тускай микрорайонда быжыглаан. Ынчангаш агитатор башкы ол-ла микрорайонунга ажыл чорудар. Оон төвү агитквартира. Башкыга быжыглаан бөлүк бажыннар бир микрорайон ол. Ол девискээрге бүгү-ниити өөредилгезиниң талазы-биле Хоойлуну боттандырарынга башкы харыысалгалыг. Ажыыбиле чугаалаарга эрткен өөредилге чылында бистен школа каар чорук барык чок болган.

Хөрээженнер чөвүлелиниң өөредилге-кижизидилге сектору улуг ажылды чорудун турар. Олар бүгү ажылды базала агитквартиралар дамчыштыр боттандырар. Ынчаар кылыры черде эртиг. Уругларның өөредилгезиниң байдалы, корум-чуруму доктаамал хайгаараалга турар. Оон аңгыда кижизидилгези берге уруглар-биле ажылды база бо сектор актив-биле кады чорудар апаар.

Ада-не комитединиң хуралын хөрээженнер чөвүлели-биле кады чыырга таарымчалыг. Чугаалажып турар айтырыглар колдуунда бир угланыышкынны болгулаар.

Бистиң башкыларывыс Вера Анжиевна Кучун, Сериң Көкеноловна Хертек, Нина Ивановна Бардукова, Ирина Ивановна Смирнова хөрээженнер чөвүлелиниң активчилери болуп берген. Библиотекарь Нина Егоровна Багрецова, эмчи Татьяна Байкаловна Хертек база школа, ада-ие, хөй-ниити деп үш-булунчуктуң ажылынга тодаргай үүүн киирип турар.

Бо талазы-биле чорудун турар ажылывыс ам-даа үреттүңнелдиг, чедиишкининг болуру дээш чаа өөредилге чылында база күзениишкининг ажылдаар бис.

А. СЕРЕН,
Торгалыг сес чыл школазының директору.
Улуг-Хем район.

БРАТИСЛАВАГА МИТИНГ

БРАТИСЛАВА. (СЭТА-ның тускай корр). Братиславага улуг митинг болган. Митингини Словак национал тура халыышкынның 30 чыл оюнга турааскаатган.

ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары Г. Гусак, ЧКП ТК-ның Президиум кежигүннери, ЧССР-ниң күрүне, хөй-ниити ажылдакчылары база СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречкога баштаткан совет партия-чазак делегациязы ол митингиге киришмен.

Митинг Словак национал тура халыышкынга турааскаалды ажыдарының байырлыг ёзулалы-биле эгелээн. Турааскаалды хоорайның төп шөлүнде тудуп тургускан. Ук турааскаалды Г. Гусак ажыткан.

Митингиге �чКП ТК-ның Президиум кежигүнү, ЧКП ТК-ның секретары В. Биляк сес алган. Тура халыышкынга киришкеннериң эрес-маадырлыг чоруктарынга хүндүткелди, тура халыышкынга Совет Эвилелиниң улуг дуза чедиргенин ол демдеглеп чугаалаан.

Митингиге СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң ЧССР-де элчини В. В. Мацкевич база чүве чугаалаан.

„САДАР ЧИГИРИ ЧОК“

ЛОНДОН. (СЭТА). Англияда чигир чедишпестээри чидигленмишаан. Англияның өг-бүле ээлери хөрээженнер аъш-чем магазиннеринге кире бээрге, «бөгүн садар чигир чок» деп каан чарладар турар. Магазин ажыттынарының ырак мурнунда манап турганнар харын чем-эреп болур. Садыг ээлери ындыг байдал бар апарганын ажыглаш, ол продуктунун өртээн аажок улгаттыра каапкан. Ам бир килограмм хоюг чигир өртээ ийи катап аартай берген.

Англияның «Ниити рынокка» кирип алганының түңнелинде британ ортулуктарга «чигир чуду» болу берген. Ук чурттуң «Ниити рынокка» киргениниң уламындан британ дем каттыштырылгазының чурттарындан чигир садар черлер-биле Великобританияның харылзаазы үзүлгеш, Европаның экономика каттыжышкынындан дуза эрээр ужурга таварышкан. Англия «Ниити рынектуң» кежигүнү болган төлээде, оон чигир сеёклазын бүдүрерин калбартыр эргези чок.

ДАШТЫКЫДА

АМЫДЫРАЛГА ЧУГУЛА ПОЛИТИКА

БОННН. (СЭТА). Делегейниң ийги дайынының эгелээнинден бээр 35 чыл болган оюнга холбаштыр Тайбыңның немец эвилелиниң директорады медеглел үндүрген. Ук медеглелде аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелериң тайбың кожахелбээ догуннан, дем каттыштырып ажылдаарының политиказын уламчылаарының амыдыралга эргежок чугулазын онзалап айыткан. Ол политиканы боттандырарынга Совет Эвилелиниң болгаш Европаның өске-даа социалистиг чурттарының шылгарангай рольдуун ында демдеглээн.

Сөөлгү чылдарда ГФР биле социалистиг күрүнелериң аразында чарган керээ, дугуржулгалар айыл чок чоруктуң болгаш дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырар политиканың чедиишкининг болурунга улуг дузаны чедирген. Европада догуннап турар кызыгаарларны чайгылыш чок деп көөр принципти оларда бүрүнү-биле бадыткаан деп медеглелде чугаалаан.

Оон-биле чергелештир делегей байдалының дүшкүүрлүүн чавырылдырарын шаптыктаарынга бүгү аргаларны ажыглап турар күштериниң ГФР-де идепкейжээнин Тайбыңның немец эвилели база демдеглээн.

Дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарынын, айыыл чок чоруктуң болгаш боттоттарынга ажыктыг дем каттыштырып ажылдаарының политиказын боттандырары дээш демиселге ГФР-ниң депшилгелиг, тайбыңга ынак күштерин сырый каттыштырарының эргежок чугулазын медеглелде демдеглээн.

КҮРҮНЕНИҢ ИСТЕЛГЕЛЕР БЮРОЗУНУҢ НҮГҮЛ-ЧӨҢГЭЭЛЕРИНГЕ УДУР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Күрүненин истелгелер бюрозунун ажыл-чорудулгазынга америк хөй-ниитинин болгаш конгрессиг эң шынгыы контролюн тургузарынче хамааты эргелер дээш шимчээшкиннин сураглыг ажылдакчылары Дж. Джексон биле А. Пуссен «Нью-Йорк таймс» солуннун арынарындан кыйгырыг үндүрген.

Бүзүрелдиг барымдаалардан билдинип турарын ёзугаар алырга, күрүненин истелгелер бюрозу өске сагыш-сеткилдиг дирткен американнарга болгаш организацияларга удур дүржок дерзии хемчеглер алыр ажылды үргүлчү чорудуп турар деп, олар бижээн. Ук бюро аңаа негрлериң, хамааты эргелер дээш демиселчилер организацияларының «эвин бузар, бактап нүүлдээш, оларны нейтрализастаар» сорулганы салып турар деп чагаада чугаалаан.

Айтырыгның ужуру билдингир—ындыг үүлгедиглерни ниитилелге айыылдыг деп саналр үе келген деп, Джексон биле Пессен айыткан. Күрүненин истелгелер бюрозунуң ажыл-чорудулгазын эң шыңгыы контрольдуг болдурган турарын хөй-ниити болгаш конгресс негевес болза, бисте кижи бүгүдезиниң хамааты эргелеринге ондактыг айыыл турар деп, олар демдеглээн.

ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Франциянын Бүгү-ниити күш-ажыл конфедерациязы Чилиниң улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазының айын сентябрьда өрттирерин шиитпирлээн. Чилиниң шериг хунтазы патриоттарга удур үүлгедиглерин ам-даа соксатпайн турар деп ында кылган медеглелде чугаалап турар. Чилиниң дыка хөй декораттарының болгаш профэвилел ажылдакчыларының амы-тыны айыылда туруп турар.

Чилиниң шериг хунтазынга удур удурланыышкыннарны митингилерге болгаш чыскаалдарга илергейлээрин, ол ышкаш Чилиниң улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазының калбак кампаниязын чорудуп, акша-хөренги чыырын Франциянын Бүгү-ниити конфедерациязы кыйгырган.

Профэвилелдериниң шиитпирлии

ПАРИЖ. (СЭТА). Франциянын эң улуг профэвилел каттыжыышкыннары Бүгү-ниити күш-ажыл конференциязы болгаш Францияның демократтыг күш-ажыл конференциязы ажылчы чоннарның хоойлу ёзугаар эргелерин камгалаар демиселге профэвилел чаңгыс эвин моон соңгаар-даа быжыглаар шиитпирлиин медеглээн. Ону ол ийи каттыжыышкынның делегациялар ужуражыышкынының түңнелдериниң дугайында дыңнадыгда чугаалаан.

Францияда акша үнезиниң кудулаарының соксавайн турары француз ажыл-ишчилериң байдалынга хамыктың мурнунда уржуктуг боop турар. Чуртта ажыл тыппастааннарның саны көвүдеп, ажылдаарының байдалы үргүлчү баксырап турар деп, дыңнадыгда демдеглээн.

ЧӨҢГЭЭЛЕР ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Тель-Авив Ливанның кызыгаарынга өнчүк-чөнгээ кылырын болгаш дайынзырак белеткелдерин күштелдиреріп үргүлчүлеп турар. Кызыгаар чоогунда хөй-хөй израиль суурларның чонун кежүрүп үндүрген, ол девискээрлерде чаа-чаа шериг кезектери турумчуп алган.

Израиль артиллерия мурнуу-ливан Ан-Накура, Айта аш-Шааб, Харис болгаш өскедаа суурларны боолап турар. Оон түңнелинде чимис, виноград, таакпы тараан шөлдер улуг когаралга таваржып турар.

Израильдин шериг-аңаар күштериниң самолёттары Ливанның чуртта-кчы чоннуг Марджаюн, Бинт-Джбейль, Тир болгаш Сайда деп черлерин чөнгээлээр тегериишкининг ужудуушкуннар кылырын үргүлчүлеп турар.

БҮГҮ УЛУСТУҢ БАЙЛАА

ПАРИЖ. (СЭТА). Мурнуу-Кыдат далайда Конщон ортулуктуң далай девискээринде нефть байлактыг чер тывылган. Аңаа хөлбаштыр «Мурнуу Вьетнамның бүгү бойдус байлактарын, ылаңгыя нефтилиг черлерин бүгү вьетнам чон бодунун күзээнин ёзугаар ажыглаар ыдыктыг эргелиг» деп, Сел.-Сен-Клуда боop турар сүмележилгелерде МВР-ниң Революстуг түр чазааның делегациязының төлөөлекчизиниң чарлап үндүрген медеглелинде чугаалаан.

Далай девискээринде ол байлактыг черден нефть казарын АКШ-тын, Японияның, Австралияның болгаш өскедаа чурттарның 12 компаниязына хөлезилелир деп турары Сайгонга албан хуузунда катап бадыткаттынган.

Нгуен Ван Тхиеуун сайгон администрациязының бүгү Мурнуу Вьетнам чонунун өмүнээзинден сайгарылга кылыр эргези чок. Ынчангаш Мурнуу Вьетнамның бойдус байлактарын казып, ажыглаарынга хамаарыштыр чүгле Тхиеуун ёзу-чуруму-биле чаңгыс талалыг чарган дугуржулгалары күш чок болур деп, ол медеглелде демдеглээн.

УЖУДУУШКУННАР КАТАП ЭГЕЛЕЙ БЕРГЕН

ЛИССАБОН. (СЭТА). Португалияның ужар үүлүнүн ТАП компаниязының чамдык албан-хаакчыларының ажыл соксатканының түңнелинде ук компанияның самолёттарының доктаамал аргыжыла ужудуушкуннарын тур соксаткан. Ам ук самолёттар ужудуушкунун катап эгелей берген.

ТАП-тың бүгү албан-хаакчыларының төлөөлекчилери болур кандыг-даа барымдаазы чок кижилер бөлүглежип алгаш, ол ажыл соксадыышкының организастаан деп, Португалияның премьер-министри Васко Гонсальвиш журналистер-биле чугаалашкан демдеглээн. Чуртта амгы байдалды, болдунун херекке албайн турарын ук бөлүк оон-биле көргүскен деп, Гонсальвиш аңаа немеп чугаалаан.

ТЫВА ЦИРК

ЧОГААДЫКЧЫ ОРУКТУҢ ЭГЕЗИ

(ЧАА НОМДАН ҮЗҮНДҮ)

1946 чылдың февральда СЭКП Тыва обкомунуң, облкүүскомнуң шиитпирин ёзугаар театр чанында ажылдап турган цирк болүүн ССРЭ-ниң Культура министерствозунуң күрүне циркте-ринин Бүтүү-эвилел каттыжылыкының эргезинге шилчилип бергеи. Ол тыва цирк болүүнүң өзүп, сайзыраарының, чогаадыкчы мергежилин өстүреринин кара чаңгыс шын оруу болган.

Областың партия, совет органнарының удуртукчуларының чагыг сөзүн, эки күзээшкиниерин хүлээп алган, совет циркти-нин хөй национал өг-бүлезинге кирип, оон артистерибиле кады оюн көргүзеринге белеткенири-биле Омск хоорайже аттанывытывыс.

1946 чыл— ССРЭ-ниң ажылчы чонунга канчаар-даа ажок аар-берге чылдарның бирээзи турган. Немец-фашистиг эжелекчилерге удур Ада-чурттуң улуг дайыны совет чонга улуг аар-бергелерин таварыштырган. ССРЭ-ниң ажылчы чонары дайынның халавыга таварышкан ажыл-агыйны катаа тургузарынче бүгү күжүн мөөнүүзүн, чуртка аъш-чемнин болган үлетвүрүүн барааннары чедиишпес турган.

Шак ындыг үеде бис ССРЭ-ге чеде бергеш, совет улустуң кайы хире хилинчекти көргенин кайгамчык эрес-маадырлыг чорукту кылып турарын караа-выс-биле көрүп, катап тургузуушкунуң хереэнге боттарывыс хол тудуп киржир аскежиктиг болдувус.

Новосибирск хоорайга келгеш Омск баар демир-орукка олурар билет чогундан он хонук иштинде маанаар ужурга таварыштывыс. Оон соонда арай бооп чораан чеде бээривиске Омск циркинин дирекция чери, ацаа ойнап турган цирк артистери бисти ажок чылыг хүлээп алган.

Бисти ынчан цирк артистери деп адаар аргажок турган. Чүге дээрге номериис ам-даа чедир кылдыимаан, ёзулуг цирк ареназыга ойнаар дуржулга көңгүс чок турган. Анаа кылып билир үүлдериисти дирекция чериге, артистерге ажыт-чажыт чок көргүстүвүс.

— Ам-даа чедир ажылдап кылыр үүлдер хөй-дүр. Нинти байдалы багай эвес, ынчалзадаа хөй катап белеткел эрттирер болза эки—деп, циркти-ң ынчаардагы директору турган эш Кавишер түүнеп чугаалаан.

Хөй чылдар дургузунда аренага ойнап, мергежий бергеи артистериң аразынче бисти доп-дораан ойнадып киирериниң кандыг-даа барымдаазы шыпап-ла чок турду. Белүктүң удуртукчузу мен-даа, өске артистер-даа чаа куш-биле ажылдап эгелээрин шиитпирледивис.

Ацаа баарда бистиң хепсынывысты таарыштыр көргендаа болза, боттарывыстың даштыкы хевирвис черле хирелиг турду. Чолдак хөвениг тоннарлыг, багай идиктелиг, а эки шынарлыг костюм дугайын амдыызында бодаан-даа херек чок. Аъш-чемни карточка ёзугаар берип турган, оларның өртээниң улуу ажок. Шак мындыг берге байдалдар турзажок хуу кижилер бажыңнарын хөлезилеп чурттавышаан, репетициялары эгелеливис.

Омск хоорайның цирининге бистиң хүндүүкү шактарда репетициялар эрттиреринге тускайлаптар шак чедиишпес болганындан үүгле душе, манеж хосталган соонда, белеткел кылыр аргалыг болдувус. Ынчан дүнүүн дүнүүне хоорай удуп турда, алды шак улаштыр белеткел кылып, кажангывыстан-даа артык күженишкиниг ажылдап эгелеливис.

Бистиң хол-ла сорулгавыс— өске артистер ышкаш аренага ойнап эгелээр эргени дүрген чедип ап, өске бөлүктер-биле бир демей совет циркти деп эргелиг кежигүү болурун чедип алыры, шак ынчаар бут кырынга турары турган.

Омск хоорайга канчаар ажылдап эгелээривистен моон соңгаар бистиң салым-чолувус канчаар-даа ажок хамааржыр дээрзи биллиигир турган. Февральдан июнь айга чедир репетиция эрттиргеш, номериисти тускай комиссияга дужаадывыс. Ол комиссияның кежигүүнери акт тургускаш, ажылдап болурунуң чөпшээрелин бергеи. Омскиге чүгле үш көргүзүгге киришкениивис соонда, Оренбург хоорайга барыл ойнаары-биле чоруткан.

Меня Москваже келдирги бергеш, уран чүүл килдизиниң начальныгы чугаалажыл, 1947 чылда цирк уран чүүлүнүң Бүгү-эвилел көрүлдези болур, ацаа белеткениг дугайын сумелээп чорудупкан.

Оренбург хоорайга чайгы циркти ажыдыышкынына бир-ле дугаар киржип, өске артистер-биле деңгээлиг бөлүк болуп ажылдап эгелеливис.

Жонглер оюну ылыг-ла шыырак эвес, а демир кырдап ойнаарывыс черле шору турган. Ацаа бис чааннар-биле оюн көргүзер алдарлыг артист Александр Корнилов, алыглаарбиле ойнаар сураглыг артист Валентин Филатов болган ескеда хоочун артистер-биле кады ойнаар аас-кежиктиг болдувус.

Ол хоорайга ажылдап тура цирк деп чүвениң ужу-бажын тып, оон сагылга-чурумун сатып эгелеливис.

Дараазында Куйбышев хоорайга ойнап чеде бергениивисте Москвадан режиссер Борис Шахет чедип келгеи. Ол номериисти көөр, практиктиг дуза чедирер даалгалыг болган бистин-биле дораан-на ажылдап эгеледи. Бистиң номериистиң амгы редакциязын тургузар талазы-биле чамдык бодалдарын ол чугаалаан, үнелиг сүмелерин бергеи.

Орта циркти-ң хоочун артистери Иван Лазаревич Филатов, Александр Николаевич Корнилов бистиң номериисти кичээнгейлиг көрүп, боттарының сеткилиниң ханызындан эш хуузунуң дузазын, үнелиг сүмелерин берип, боттары-биле аренага ойнап чоруур профессионал бөлүк кылып алыр дээш бүгү-ле үүлдерни кылып турганын ханы четтирикшиниг-биле сактып чоруур бис.

Оон соонда Ижевскиге болган Свердловскиге ойнаар, ол хоорайларның чонунга боттарывыстын номериивисти бараалгалыр үлүг бистерге таварышкан. Кая-даа баарывыска Тыва дугайын сонуургаш, оон чонунуң, экономиказының болган культуразының дугайында хөй айтырыгларны көрүкчүлер салып турган. Бистер аныяк областың дугайында бүгү-ле билир үүлдериисти көрүкчүлерге күзелдиивис-биле чугаалап берип, чонунуң талазындан бисти ол хире сонуургаш турарына сеткил ханып, өөрүп чорудувус.

Свердловскиге ажылдап тукай номериисти көрүп, цирк рууста Кол эргеледдиң уран чүүл удуртукчузу Юрий Юрсуран чүүлүнүң, IV Бүгү-эвилел көрүлдезинге кирер номерлерни шилиири-биле чедип келгеи. Ол репетиция-даа, көргүзүү-даа үезинде бистиң капчаар ажылдап турарывысты көргеш:

— Номериңер ам-даа кошкак-тыр. Ынчалзаа-даа Москвага баргаш, чугаалажып көөр бис. Силер ам-даа эки белеткениг, репетициядарны удамчылаңар—деп, сүмелээш чоруй барган.

Удаваанда көрүлдеге киржип, номериисти бараалгадыры-биле Москвага чеде бердивис. Циркти-ң директору Николай Семенович Байкалов бисти ажок эки хүлээп ап, Бүгү-эвилел көрүлдезинге эки киржир төлээде ам-даа кызып ажылдарын сүмеледи.

Ийи бүдүн программа болур эң шилидек номерлерни ацаа чыып эккелген, ында киржип турар артистер ажок күженишкиниг белеткениң эгелээн. Ынча хөй кижиниң аренага репетиция кылырына шак шуут чедишпес болганындан дүне 2—3 шактарда белеткел кылырын бистиң бөлүкке дыннадып кагды.

Бисти ийиги программага киржиг, ажылдаар кылдыр доктаадып каан. Үш дугаар дүне репетиция эрттирип турувуста Юрий Юрский мецээ келгеш:

— Номериңерни комиссия кежигүннериниге бараалгадып көргүзүңер, Володя — дээш, аренаже чалады.

Баштай жонглерлаар номерни көргүстүвүс. Оон дораанна комиссияже мегч келдирти бергеш айтырды:

— Демир кырынга ажылдаарыпар кандыгыл?

— Көрүп көрүңер. Мен үүг дээр мен. Өске артистер-биле дедиеп, сонуургап болур силер—деп, харыыладым.

Оон дораан-на демир кырынга күүсеапр номериисти бараалгаттывыс. Ажыы-биле чугаалаарта, бистиң номериистиң көрүлдеге кире бээринге долу идегел менээ чок турган. Чүге дээрге, бис цирк системазынга мырыңай чаа ажылдап киргеи, арга-дужулгавыс, профессионалдыг белеткеливис ам-даа четпес бөлүк болгай бис деп бодап турдум.

Номериисти долузу-биле көргүстүвүс. Бистиң өөрүп канчаар-даа ажок улуг соруктуг ажылдап, боттарының бедик мергежилдиг көргүскеи. Оон соонда комиссия кежигүннери база катап мени чалап аппаргаш:

— Силериин номериңерни улуг сонуургал-биле көрүвүс. Национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг уран чүүлүн сайзырадып турар тыва улустуң төлээлериңе изиг байыры чедирип тур бис. Эрхейлер! Силериниң моон соңгаргы ажылыңарга улуг чедиишкиннерни күзедивис!—деп, хол тудуп, байыр чедирип эгеледи.

(Уланчыдыг)

В. ОСКАЛ-ООЛ.

Москваның 747 дугаар школазының 30 секи классчылары бо чайын Волгага сал-биле 200 километр аян-чорук кылганнар. 42 резина камералар кырынга ыштарны салгаш, хатка каксыр парусту тураускан. Аян-чорук үезинде оолдар дыка хөй чүүлдерни билип алганнар.

Аян-чорукту киржикчилерге орук сайы-биле бойдус камералалының талазы-биле тайылбыр ажылдарын кылып, ажыы-бүрү ужуттериниң, оон иштинде чечектериниң болгаш оът-сигениниң тургузуун өөренип чорааннар.

Москвачы школачылар аян-чорукка дадыгып, хөй чүүлдерни билип алгаш, аян чанын келгеннер.

ЧУРУКТА: Москваның школачыларының аян-чоруу Селижар суурдан эгелээн. Салда чүк чүдүрүп турары.

А. МАРШАНИНИҢ фотозу.

ПМА.

МЕРГЕЛДЕЙГЕ ЧАГААЛАР

Кежээниң-не керосин, лаа...

«Барлык» совхозтуң төвү—Саадак-Терек суур чыл бүрү улам-на калбарып чурттаганын, бүдүүргенин культура-амыдыралдың чаа тудулары үргүлчү немежип, кудумчу, харын бүдүн квартал бизин улажып турары өөрүнчүт. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кижиниң чаагай чоруунун дугайында сагыш салыышкынының шак ындыг чайыннанчак боттанылгазын амыдыралдың базыч бүрүзүнден көрүп болур.

Чамдык удуртукчулар культура-амыдырал хандырылгазының талазы-биле чонуң негелдезин өй-шаанда хандырбас болуп турары хомуданчыт. Саадак-Теректиң Мажалык кудумчузунда № 2, № 4, № 6 бажыңнарны чижекке айтыр бодалым, хүндүлүг Мергеи Мергенович.

Сарыглар Мөңгүн. Биче-кыс Күжүгет, Борис Сарыглар оларның өг-бүлелери эрткен чылдың эгезинде (ажыглалга кирген) ол бажыңнарже көшкен. Ам ол үш өг-бүле бүдүн чартык чыл ажыр электри чырыы чокка чурттап келген. Ол дугайында айтырыгны совхозтуң дирекциязына (директору А. В. Пороженский), ында ажылчын комитединге (даргазы О. К. Куулар) болгаш Аксы-Барлык кодээ Совет күүскомунга (даргазы М. С. Бойду) чеже катап тургуспаан дээр. Мынчага кандыг-даа түүнел чок артпышааны элдептиг.

Чырык дээрге кижиниң амыдыралынга кончуг чугула үүлдүр. Карангыда черле чүү канчаарыл, ном, солун-даа номчуттунмас, аъш-чем-даа белеткеттинмес. Электри чагызы тургустунмаанындан хөп чуур машиналар, радиоприемниктер, соодукчулар ажыглаттынмайн тургулаар. Кежээ болурга-ла, керосин чыды, лаа ыжы карактыг ажыдып, тынышты шаптыктап эгелээр, школачылар кичээл кылыр арга шуут чок...

Сагыш-човангыр, хүндүлүг Мергелдей, шиитпирлээри ындыг-ла берге эвес, уаут күш болгаш акша-хоренги-даа оъза негеттинмес, а амыдыралга эң чугула бо айтырыг талазы-биле дузалажырын Саадак-Теректиң Мажалык кудумчузунуң чурттакчылары күзеп дээн чүве.

М. БОРАҢ-ООЛ.

Самагалдай чоктаар бис бе?

«Чодураа» колхозтуң төвү Тес-Хем районда көрүштүг суурларның биреэзи. Белдир-Арыгның чурттакчылары база көвүдээн. Бир күзенчит айтырыг—чунар-бажың, столовая. Ол дугайын чамдык эштериин үнелевейн, дарыг шиитпирлээрин соңгаарладып келтенин Мергелдей сенээ мыттавас аргавыс чок. Чежеге чедир маанарыл!?

Аргыжар аргалыг азы машиналыг кижилер Самагалдайга барып, чунар-бажыңнал, чайгы үеде сугга-даа чунуп ап болур. Бүдүн суур иштиг Самагалдай чоктап, чунар-бажыңнап ап ыыдавазы кымга-даа билдиигир. Чунар-бажың чокка чурттаары берге-ле болгай. Мерген Мергенович, бо айтырыгны кичээнгейге ап көрүңер.

Суурнуң чунар-бажыны бо чылдың февраль төнчүзүнде-ле үрелген, чылыдылга системазы чара тепкен. Ону кажан кылыры билдиимес, мынчага чедир шоочалыг турбушаан. Колхоз баштаар чери болгаш Чыргаланды кодээ Совет күүскому бо айтырыгны кыш, соок дүшкелекте үзе шиитпирлээр ойу келген.

Колхозка иштиг чемненилге чери —столовая тургузар дээш шлак-биле кылган, көрүштүг, таварымчалыг-даа чаа тудугну суурнуң чону магадап турган бис. Ол бажың ам чаржынчыг байдалда. Хамык соңгаларын буза шлап каапкан, чай боорга суур малышың девээлээр чери апарган. Мону дарый сентедир, ажыталга киирер дугайында чонуң негелдези черле чөптүг.

Ч. БЕЛЧИТ.

ЧАА ПОЧТА МАРКАЛАРЫ

ССРЭ-ниң Харылзаа министерствозу Витебск хоорайның тургустунганындан бээр 1000 чыл оюнга турасскааган чаа маркаларны парлап үндүрген.

В. Р. Менжинскийниң чуруун чураан почта маркызы база үнген. Ону профессионал революсчу, совет күрүнениң болгаш партияның көскү ажылдакчызының төрүттүүнгининден бээр 100 чыл болган оюнга турасскааган.

(СЭТА).

Спорт херекселиниң делгелгези

ГАВАНА. (СЭТА). «Социализм үезинде спорт херекселдерин бүдүрери» деп делгелге ында ажыттынган. Ында ССРЭ-ге, Болгарияга, ГДР-ге, Венгрияга, Польшага, Румынияга, Чехословакияга болгаш Кубага бүдүрген спорт херекселдерин делгээн.

Социалистиг чурттарның спорт херекселдери бүдүрер үлетпүрүнүң чедиишкиннериниң дугайын чугаалап турар ол делгелгени Экономикитиг Дузалажылга Чөвүлелиниң бо адыр талазы-биле ажылдакчыларының сентябрь 13-те ажыттынар чөвүлел хуралынга турасскааган. Ол делгелгени Гаванага эрткен бокс талазыбиле делегей чемпионадынга база турасскааган.

„Адыр, мананы!“ ам-даа уламчылаарын диледим“

Койгун биле Бөрү беш чыл иштинде уругларның ынах маадырлары болуп келгеи. Мультфильмнин чеди үндүрүлгезини миллиард ажыг уруглар көргеи, ону мөң-мөң улуг кижилер база сонуургаан.

ПМА-ның корреспондентилери Всеволод Марьян болгаш Юрий Можаев олар «Адыр, мана!» деп фильмниң режиссёр-тургузукчузу Вячеслав Котеночкин-биле беседа кылган.

— Бо сериянын чеди фильма чурттуп экраннарында үнүп турар, ынчалза-даа силерниң маадырларыңарга сонуургал ам-даа читпээн. Ук фильмни моон соңгаар уламчылавас деп турарыңар дугайын парлалгага дыңнаткан болгай, ынчалза-даа фильмниң маадырларының чаа ужуралдары уламчылап турар деп дыңнадывыс, ол шын ирги бе?

— Ийе, чын ийин. Бирги серия соонда ышкаш, ам базала уругларның чагыын ёзугаар фильмни уламчылап турар бис. 1969 чылда «Адыр, мананы!» сценарийин ёзугаар серия эвес, а чогум-на фильмни тургузарын шиитпирлээн бис. Ук фильмни телевидениеге көргүскениин даартазында-ла, хем агымы-биле дөмей хөй чаагаалар биске кээп эгелээн үүве. Чагаалар колдуунда-ла уруглардан кээп турган. Мультфильмниң маадырларының төөгүзүнүн уланчызын көөрүп олар негеп турганнар. Оолдар болгаш уруглар боттарының дилээ-биле кады, боттарының хүүда сценарийлерин безин чорудуп, моон соңгаар ук фильм кандыг болур ужурлуг дээрзин сүмелеп турган. Кандыг чагаа келбес дээр силер! Уралда Миас хоорайдан Вова Бушуев мынча деп бижээнин сахтып тур мен: «Адыр, мана!» деп мультфильмни уламчылаарда үзүктел чок Вова деп сөстер-биле доозарын диледим».

Ол хөй чагаалар кайгамчык улуг өөрүшкүнү боллуруп турду. Оон-биле кады бодандыра-даа бээр: бо теманы уламчылаарының ажыы бар бе? деп болаар-даа турдувус. Ийиги, үшкү, дөртку үндүрүлгелерни ынчангаш кылган бис. Биске кол-ла берге чүве болза серия бүрүзүн мурнундаагызындан ангы, дөмейлешкек эвес кылыры турган. Дөртку үндүрүлге соонда бодаңыр ужурга база катап таварыштым. Байдал чаңгыс аай апарган: койгун машиаарга — бөрү сүрүп чедер. Сөөлгү үндүрүлгени Италияже, Кортина д'Ампеццого делегейнин эрткен спортчу фильмнер фестивалыже чорутканы, ацаа дээди шаңналды алган. Оон соонда мен телевидениеге бичин өөнүктерге чүве чугаалаш, ам үндүрер деп турар серияга хамаржыр беш чурукту чүрүй шаан бергеи мен: бөрү мракче туранна көрүп турар чүве. Койгунуп халып чоруурун ол өөн көргеш, шоодайының аскыч ажыдып алган мнан орар. Койгун чүү боор, шоодайже караш-ла дээн. «Уруглар! Койгун бо шоодайдан каттыжычы-биле канчаан үүнүп шыдаарыл, боттарыңар саналдарыңарны кирип көрүңер» дээн мен. Кай хонганда телевидение машиназы маннан келгеш, сес шоодай чүүк дужурун берди. «Боттарыңар-ла сайгарып көрүңер» дээш чоруй барган. Айдын тыппайн барган бяс. Көөрүвүске чурттуп бүгү булуңнарындан 30 мөң ажыг чагаа-сценарийни ямзы-бүрү дыңдарда бижээш, чоруткан болду. «Адыр, мана!» деп фильмге ажыглаары-биле пластилиндеи туткан, шуугайга чуруп, өрттеткен, ыяштан чазап кылган маадырларны чоруткан болган. Фильмге уруглардың сонуургалы ол хире улуг болганын билдиивис.

Ам канчаар боор. Бир эвес уруглардың чагааларына харыы бижиир болза, фильмнин тургузукчуларына бүдүн чартык чылдан эвээш эвес үе негеттине берген. Бо удаада телевидение биске база катап дузалаан. Телекамера мурнунга турун алгаш, шоодайларда бүгү чүүлдерни оваалай төп бердим. Оларны уруглларга көргүскеш, силерниң кижи бүрүзүнге харыылап шыдавас болганывыс дээш буруулуг болдувус, ынчалза-даа силерниң күзелиңер ёзугаар фильмни үндүрериң уламчылар бис деп дангыраам берген мен.

Аныяк өөнүктериниң дузазының ачызында бешки үндүрүлге Алма-Атага эрткен Бүгү-эвилел кинофестиваалынга дээн шаңналды алган. Алдыгы, чедиги серияларны база үндүрүдүвүс, а уруглар бижиишаан. Олар бистин адрезивисти безин бөдүүнчүдүп алгаинар: «Москва, «Адыр, мана!» мультфильмге» деп бижиир апарганнар. Казахстан чурттуг бир уруг чагаа даштынга мынча дээн болган: «Москва. Эргим почтачы! Бо чагаалы «Адыр, мана!» деп фильм үндүрүп турар черже чедиңиз каарыны диледим». Мындыг чагаа база келген: «Бөрүлер болгаш койгуларның эргим чуруукчулары! Силериниң мультфильмериңерни дыка сонуургаар-дыр мен. Оон улаңчызын кырыгыже чедир көрүксээр-дир мен». Бистиң ам-даа ажылдарывысты негеп турары ол ышкажыл. Ол уруг чагаазының төнчүзүнге мынча дээн болду: «...Чамдыкта Бөрүнүң кээргенчин база кончуг апаар-дыр. Кээргенчиг амыдыңга аар-ла чүүлдер таваржыр. Чадаарда Койгулга чаңгыс катап ынчаар таваржыр кылдыр кылып көрүңерем». А бистин чуртувустун сонгу чүк районнарының уруглары: «Силериниң фильмнерде ужуралдар өүге үргүлчү-ле чайгы үеде болуп турар чүвел, дараазындагы серияны кышкы үеним ужураллары турар кылдыр үндүрүп көрүңер!».

«Адыр мана!» деп фильмниң чеже үндүрүлгени болурун чугаалап шыдавас мен. Ам тырттырын турарывыс серия сөөлгүзү болур деп база чугаалап шыдавас мен. Эрткен чайын Москва чоогунда пионер лагериниге-барып, уруглларга чүве чугаалап турган: «Ам чедиги үндүрүлгени белеткел тур бис, кинонуң маадырлары ам кээп эптежирлер боор, оон-биле бүгү сериялар доостур» дөмдек кижи мен. Чүү болганын көрген болзуңарза! Кырымче бажын дээвирги барып дүшкей ышкаш болган. «Хоржок» деп уругларның килеңнээшкиниери дыңнаалган, олар буттары-биле тепсеиин турду. Тура халышкаш, эжик өскүм дүй турупканнар. «Мультфильмни уламчылаар болзуңарза, моон үндүрер бис, үндүрбес болзуңарза мацаа артып каар силер, ол-ла! «Дүжүп өөр ужурга таварыштывыс, сөзүвүс эзлеп, сески серияны белеткеп турарывыс ол.

— «Адыр, мана!» деп мультфильмни үүгле уруглларга таварыштыр кылып эгелээнцерни чугааладыңар, а улуг кижилер ону база сонуургап турар апаргаи, оон ужуру үүгирги?

— Шын харыы, бис фильмни уруглларга таварыштыр үндүрүп эгелээнивис ышы чүве, ынчаарга бирги үндүрүлге соонда ону улуг улустар база сонуургай бергеи. Колхозчулардан, инженерлерден, эмчилерден, студентилерден муңмуң чагаа-сценарийлер кээп турар. Фильмге ындыг массалыг сонуургал болгаш чогаадыкчы саналдар бисти өөрүп турар.

Ону чүүн-биле тайылбырлаарыл деп айтырыг турардыр силер. Фильмниң идеязы, темазы мөңге болгаш иштиг кижизиг деп бодаар мен. Бөрүүнү-биле чугаалаар болза, бөрү дээрге, хулиганнаар, бичии, коркак кижилерни бастыр чурум чок кижилер ол-ла болгай. Албан черге, аммыдыралыга ёзуургахтар олдур.

— Силериин бүдүрген киноңар социалистиг чурттарга база чедиишкиниг үнген, ону канчаар көрүп турар силер?

— Эрткен чылдың май айда Болгарияның Гаврово хоорайга эрткен юмор болгаш сатира фестивалыга киржир аас-кежиктиг болдум. Болгар уруглар фильмни улуг сонуургал-биле көрүп турары илерээн. Бөрүүнүң дүрүзүн Гавровонуң юмор музейиниге белекке бердим, үүге дизе, ол—ол мунгу экспонат болган.

Оон арай соңгаар Софияга совет кино неделязыга «Адыр мана!» деп фильмниң сөөлгү ийи серязын көргүскен. Театр эжиниге хөй уруглар чыылганындан кудумчу шимчээлкини безин доктаап турган. «Отчествен фронт» солунуң корреспондентиин эрттирилге бижиктиг хирезинде-ле көрүлдеже кирип шыдаваан, үүге дизе, уруглар ону: «Даайым, силер артын ханар, бо кино үүгле уруглариы-дыр» деп сургап каапкан. ГДР-ниң телевидениеге ажылдакчылары Москвага келгеш, кинону уруглариың сонуургаш турарын, оон уланчызын манап турарын биске чугаалаан. Бистиң эштериивис чоокта чаа Польшадан эвээ келген, фильм ында база улуг сонуургалды болдурган, сески серия сөөлгүзү болбас даарзин олар күзеп турар болду.

— Фильмни тургузуп турар үеде чуруукчу-мультипликатор кижи улуг ажыл кылыр, силериниң мастерскаяңар дугайын кысказы-биле чугаалаңарам.

— Чуруукчу — мультипликаторун — мультфильмниң артизин деп болур. Театр артизинте бодаарга, хөй болгаш эки чурууру база негеттиг. Чаңгыс шимчээшкинин, чижээ, хол бадырарын (бир секунда иштинде) көргүзерде 24 өөнүг чуруукту чуруур апаар. Ынчаарга он минута иштинде үнер киногэ 12—15 мөң хезек өөнүг чуруукту чурууру негеттиг.

— Беш чыл иштинде үнүп келген мультфильмнерни үндүрүп турар үеде уттундурбас таварылга болган бе?

— Болган. Армениядагы бир суурга мындыг таварылга болган. Каш чыл мурнунда ацаа беш харлыг бичии уруг аарый берген. Ол уруг азырал тоолай-биле деңдин эптиг апаргаи чүве-дир. А дүне ёзулуг бөрү келгеш, тоолайны чип каан. Уругнуң аараан чылдаганы ол. Эмчилер дыка хөй хемчеглерни ап турда-ла, оон кадыы баксыраан, өлүг-диригнин аразында турган. Кеҗээ башкы ону биилип каапкаш, хоорайдан «Адыр, мана!» деп фильмни эккелгеш, уругнуң бажынынга көргүскен. Фильмде койгун хөгүүбиле чугаалаан эгелээн соонда аарыг уруг хүлүмзүрүп эгелээн болгаш каш хонгакда-ла сеңий бергеи.

Бистин күш-ажылывыска эң улуг шаңнал ол деп болаар мен. Ындыг өөрүвүт чорук дээш уран чүүлге бодуп камнаймайн бердиперн аас-кежиндир.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 1-ДЕ МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылгалар программазы.
12.05—Медээлер.
12.10—Өөнүг телекөргүзүг. Мультфильмнер программазы. «Чаш яблоктар», «Күске оглуның ырызы».
12.40—«Совет Эвилелиниге бараан боон тур мен».
13.40—Өөнүг телекөргүзүг. ССРЭ-ниң нефть үлетпүрүнүң министри В. Д. Шашин-биле беседа.
13.55—Өөнүг телекөргүзүг. Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының чагыгларын ёзугаар концерт.
14.25—Өөнүг телекөргүзүг. ССРЭ-ниң газ үлетпүрүнүң министри С. А. Оруджев-биле беседа.
14.40—Өөнүг телекөргүзүг. «Кино ан-чоруутарының клуву».
15.40—Өөнүг телекөргүзүг. «Тулчуушкун соонда амыдырал». Документалдыг телефильм.
16.35—Өөнүг телекөргүзүг. «Бешки улдун». Уран-чечен фильм.
18.00—«Үе». Информастыг программа.
18.30—18.40—Чапсар.
18.40—Хостуг хүрешке делегей чемпионазы. Турциядан дамчыдылга.
19.10—«Документалдыг экран». Дамчыдылганы шүлүкчү Роберт Рождественский чорудар.
20.10—РСФСР-ниң алдарлыг артизи Ю. Мазурок ырлап тур.
20.55—Өөнүг телекөргүзүг. «Чечен чогаалдарының экранчыдылгазы». «Садко» Уран-чечен фильм.
22.25—Өөнүг телекөргүзүг. «Совет ыр» деп эстрадалыг концерти.
23.00—23.30—«Үе». Информастыг программа.

СЕНТЯБРЬ 2-ДЕ КЫЗЫЛДАН

18.00—Уругларга. «Күзелдер оду». Ойнаарактар телетеатры. 1-ги сериязы.
18.35—Телемедээлер.
18.50—Уругларга «Күзелдер оду». 2-ги сериязы.
19.20—«Хамааты камгалалының билиглерни — кижи бүрүзүнге». Дамчыдылга.
19.30—«Көзүлбес-даа болза, сурлуг дайзын». Кыска фильм.
19.50—«Беш чыл. Дөртку чыл». Дөртку дамчыдылга. Дамчыдылгада СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары Ш. П. Куулар киржип турар.
20.35—«Төттүнмес талант». Кыска фильм.
20.45—Телемедээлер.
20.55—Чарлалдар, реклама.
21.00—«Булат Менжикиев ырлап тур». Телеконцерт.
21.35—22.55— «Сураглазыңаза тып аар силер». Уран-чечен фильм.

Редакторнуң оралакчызы М. Н. СМИРНОВА.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ужуражыышкынар болгаш чарлыышкынар» 13.20, 15.20, 17.20, 19.20 21.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыындыг. 9.40, «Сонгу флоттуң оглу» 11.10, 15.00, 17.10, 21.00, «Аът мунгаш бажы чок кижи» 13.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бирги классчы» 11.00, 12.30 «Тускай даалга» 14.00, 15.40, 17.20, 19.00, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ындыг бедик даглар» 13.20, 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Имиртинде орук». 9.45, 11.30, 13.15, 15.00, 17.15, 19.00 20.45 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыындыг 10.00, «Сонгу флоттуң оглу» 11.30, 13.20, 15.10, «Ужуражыышкынар болгаш чарлыышкынар» 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Манаваанны таварылгалар» 15.00, 18.40, «Полицийниң комиссарының республика прокурорунга минишкини» 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мухтар, менче!» 15.00, «Тускай даалга» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

Ажылчы чонар депутаттарының Тес-Хем райкүүскому, район эмнелгезинин коллективи районнуң кезин эмнээр эмчизинин сестразы, район Советинин депутады

Өөнермаа Санданова ДОПУЯНУН

алекке мөчээнин дыңнатпышаан, оон өг-бүлезинге, чоок эштериге ханы кажыдалын дыңнадып тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда каллизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-54, кодээ ажылагый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 22-64, чагаа киллизиниң 41-27, информация база совет тургузуг киллизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16056. ЧАГЫГ № 915.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—01041